

בגלי הגויים

בן גאס

על האנייה "קדמה" בשנת 1947

פתח דבר

את סיפור חייו המרתק של אבינו אנו ורבים אחרים מכירים מלפני שנים, אך אף פעם לא עלה בדעתנו שאפשר וכדאי להעלותו על הכתב. הרעיון לכתוב את הסיפור עלה במקרה, לאחר שתמנה הכינה עבודה, במסגרת לימודיה באוניברסיטה, והנושא היה "שביתת הימאים בשנת 1951".

אבא לא רצה להשתתף בכתובת סיפור חייו וטען שהדבר מיותר לחלוטין. לדבריו, "אולי זה טוב לעבודת 'שורשים' של הנכדים, ובוזו בערך מתמצה העניין וחבל להשקיע זמן ומשאבים בכך".

בעמל רב הצלחנו לשכנע אותו שהדברים מרתקים ושתולדות חייו השזורים באירועים חשובים בתולדות המדינה הם סיפור מסקרן שחשוב לספרו.

הרעיון קרם עור וגידים בעזרתה של נעמי אדר - מראיינת ועורכת מקיבוץ החותרים, שבאה ושמעה את אבא מספר פעמים, שוחחה עם עמיר, לקטה ואספה חומר רלוונטי ותמונות וכתבה וערכה את סיפור חייו.

בסופו של דבר גם אבא מצא את עצמו נהנה מהשיחות עם נעמי, מההתעסקות בדברים ומהעלאת הזכרונות.

אנחנו, הילדים, יודעים שאבא היה לאורך כל חייו, וכך נשאר גם היום, מאמין בדרכו ובמעשיו. תחושת השלמות האידיאולוגית שהיוותה את השקפת עולמו, מוצאת אותו גם היום רגוע ושלו ומוכן להתמודד עם הקושי של חיי זקנה ומחלה.

אנחנו שמחים שגם מקומה של אמא שלנו לא נפקד ושהזכרון והמעשים שהובאו בסיפור יישמרו לנו ולדורות הבאים.

תמנה, עמיר, נעה

ילדות בפולין

אושפיצין היא אושווינצ'ים

נולדתי בגליציה אשר בדרום פולין, בעיירה ששמה אושווינצ'ים. עיירה זו מוכרת יותר בשמה הגרמני הידוע לשימצה - אושוויץ.

כיום כולם מכירים את השם אושוויץ, והוא מתקשר עם עוצמת החורבן וההשמדה שהנחית הצורך הנאצי על יהדות אירופה, אך בילדותי לא היכרתי את השם הגרמני אושוויץ. אני זוכר את אושווינצ'ים כעיירה יהודית - פולנית שמרבית תושביה היהודים היו דתיים, ועד מלחמת העולם השנייה התנהלו חייה בבטחון ובשלווה יחסית.

בספר עב הכרס "ספר אושפיצין (אשווינצ'ים - אושוויץ)" מסופר שאושפיצין (כך נקראה העיר בפי היהודים) היא עיר עתיקת יומין, שניבנתה ליד נהר הסולה, שהוא פלג של נהר הויסלה. ייתכן שעובדה זו העניקה חשיבות לעיר, שהפכה ברבות השנים לצומת דרכים חשוב.

נקודה נוספת לזכותה היא העובדה שבימים בהירים, במזג אויר צח, ניתן לראות ממנה את הפסגות המושלגות של הרי הקרפטים, המצטיינים ביופי פראי. אלא שימים יפים ובהירים הם נדירים למדי באזור זה המצטיין בערפילים, המסתירים את יפי הנוף. אושווינצ'ים שימשה מושב לנסיכים עוד לפני היווסדה של מדינת פולין, אשר הופיעה בזירתה ההיסטורית של אירופה במחצית השנייה של המאה העשירית. כמאה שנה לפני כן, היתה קיימת ממלכה מאורגנת של כמה שבטים פולנים, אשר בירתם היתה קראקא (היא קרקוב) שעל נהר הויסלה. מסופר בכתובים שלקראקא היו נקודות מגע ואף נקודות חיכוך עם שכנתה אושפיצין. תושבי הממלכה היו בדורות הראשונים עובדי אלילים ובלחץ הגרמנים הם עברו לנצרות לאחר שהנסיך הפולני מיישקו התנצר בשנת 966.

אשר ליהודי העיר, אפשר לקבוע בוודאות שהם הופיעו בה מייד בראשיתה. יהודים מארצות מערב אירופה (גרמניה, בוהמיה ומורביה) היו יוצאים למסעות בפולין או שהיו עוברים בה לצרכי מסחר. אושפיצין ששכנה ליד אחד הנתיבים המרכזיים ששימשו גשר מארצות המערב מזרחה, הפכה לעיר מעבר חשובה.

במאות השמינית והתשיעית היתה אוקראינה, הנמצאת ממזרח לפולין, נתונה תחת שלטון הכוזרים, שקיבלו עליהם את הדת היהודית. אחרי חורבן ממלכת הכוזרים ביד

לגבולות הממלכה הרוסית. במסעותיהם הם הרחיקו והגיעו גם אל פולין השכנה. ישנן עדויות רבות על סוחרים יהודים מסוף המאה העשירית שעסקו בין השאר בסחר עבדים, יינות, בשמים ומלח. נתיבי המסחר ממזרח למערב עברו בין הנהרות ויסלה וסולה. יש להניח שיהודים אלה סרו לפחות לזמן קצר לישוב אושפיצין, כדי לנוח שם ולהצטייד לקראת המשך מסעם. ואולי זהו מקור השם אושפיצין - אושפיזין. אורחים הבאים ללינת לילה.

עם זאת ראוי לציין שידועות מוסמכות על קהילות יהודיות מופיעות בכתובים בתחילה רק בהקשר לערים הגדולות יותר. אושפיצין, עם כל חשיבותה הכלכלית והגיאוגרפית לא נחשבה בין הערים הגדולות והמפורסמות, ולכן אין ידיעות רבות מוסמכות על יהודי אושפיצין.

הישוב היהודי באושפיצין הקדומה ניבנה מחורבן של קהילות היהודים בגרמניה ובבוהמיה בימי שלושת מסעי הצלב, עד סוף המאה ה-12. כל מסע צלב הביא עימו גל של מהגרים יהודים שנמלטו מרודפיהם לפולין. על אושפיצין הוטל לאכסנם כתחנת מעבר לעיר קראקא וסביבתה. שיאה של הגירה זו היה בימי המניפה השחורה באמצע המאה ה-14.

אושווינצים – עיירת ילדות

נדלג על חיי הקהילה היהודית בכל המאות הקודמות ונעבור למאה הזאת, לערב מלחמת העולם השנייה. בשנות ה-30 מנתה העיר כ-12 אלף תושבים, מחציתם היו יהודים. העיר היתה שוקקת והמיסחר הער הפיח בה חיים. מרבית החנויות היו של יהודים, מהם סיטונאים ומהם קמעונאים. מבין החנויות המוזכרות בפרטי פרטים בעיר אושפיצין נציין שהיו בה: איטליזים, חנויות לממתקים, חנויות לבדים ולפרוות. בנוסף למסעדות שונות התברכה העיר גם בבית מלון שהכיל אולם ביליארד ובית מרוח. מובן שהיו בה חנויות מכולת, חנויות לנעליים והיו מאפיות וכן חנות למוצרי ברזל וחנות קונפקציה. אין לשכוח את החנות לצרכי מישרד וספרים וכן בית דפוס וחנות לצרכי עישון. באחד הרחובות היו חנויות לכובעים, לדגים, למימכר עיתונים וסיגרים, וכן היו בעיר סוחרי תוצרת חקלאית וסוחרי סוסים. כמעט כל חיי המסחר רוכזו בידי היהודים.

מובן שהיו בעיר בעלי מלאכה יהודים: ספרים, פחחים, צבעים, סנדלרים, רופאי שיניים, עורכי דין, רופאים, שוחטים, קצבים ושמשים.

אשווינצ'ים לא היתה עיר תעשייתית, אבל כתי החרושת המועטים בעיר ובסביבתה הקרובה רובם היו בבעלות יהודית.

בסביבת העיר היה בית חרושת לייצור "נייר זפת" לכיסוי גנות.

בסמוך לעיר היתה טחנת קמח גדולה. כמו כן היו באזור בית חרושת למוצרי דגים מעושנים ושימורים ומפעל גדול לבירה ולמשקאות קלים. ליד העיר היה בית מטבחים גדול, בית חרושת לעיבוד עורות ובית חרושת למוצרי עור.

בסוף שנות העשרים הוקמה מחצבה שסיפקה חול וחצץ לבניה לכל האזור וכן היה בית חרושת ללבנים.

כמו כן הוקמה מנסרה גדולה ונגריית בניין.

בשנות השלושים נוסד בנק למסחר שהתפתח יפה ושירת בהצלחה את יהודי העיר.

מאוד מרשימה מערכת העזרה הסוציאלית שהתפתחה בקהילה היהודית של אושווינצ'ים, כמו במרבית הקהילות היהודיות. מוסדות הצדקה של הקהילה היהודית היו פעילים וענו יפה על הצרכים. מאחר ולא חסרו בעיירה עניים המחזרים על הפתחים, היה ביקוש רב למוסדות הצדקה. לשם כך הוקמה חברת "תומכי עניים" שטיפלה במוכי הנורל. הכנסותיה באו מתרומות קבועות שבהן התחייבו רוב יהודי העיר.

היתה קרן של "הכנסת כלה" שסייעה ליתומות יהודיות בהוצאות החתונה ובקניית דירה וציודה.

כדי להנעים לזקני העיר את ימי זיקנתם ניבנה בניין שבו שוכנו זקנים וזקנות שלא היו להם קרובי משפחה.

"תלמוד תורה" היה מוסד לילדי הפליטים היהודים שהגיעו לעיר החל מימי מלחמת העולם הראשונה. פרנסי העיר כינסו ילדים אלה תחת קורת גג אחת, וגייסו מלמדים. כל אחד מיהודי העיירה שילם כפי יכולתו ובלבד שלא יישאר תלמיד אחד מחוץ למסגרת הלימודים. ילדים אלה קיבלו גם ארוחות חמות ממטבח שנרכש למטרה זו. אחרי שנים מספר חדל מוסד מפואר זה להתקיים, עקב השיפור במצב הכלכלי של התושבים.

מאחר ובעיר לא היה בית חולים פנו היהודים, מחוסרי האמצעים ל"ביקור חולים", מוסד שעזר להם בהשגת רופא ותרופות חינם. לכלל האוכלוסיה לא הוגשו סיעוד וטיפול, וחולה שמצבו היה קשה נשאר בדרך כלל בביתו. מיקרים כירורגיים הובאו לבתי חולים בעיר קרקוב ובמיקרים של מחלות מדבקות היה "בית בידוד", בניין קטן ומבודד בקירבת בית הקברות היהודי. חברת "לינת צדק" שלחה אנשים צעירים לסעוד חולים קשים וקשישים שהיו עריריים או שנוקקו לעזרה.

חלק מיהודי העיר השתייכו למפלגות הציוניות: ציונים כללים, התאחדות מזרחי, רביזיוניסטים, ויצו והחלוץ.

מכל האמור לעיל, אשר נלקח מן הספר הגדול "ספר אושפיצין (אושווינצ'ים - אושוויץ) נראה שעיר ילדותי היתה אכן שוקקת חיים יהודים מאז ימי עברה הקדום ועד מלחמת העולם השנייה.

מתבקשת השאלה מדוע נבחרה דווקא עיר זו ליהפך במלחמת העולם השנייה למחנה הגדול ביותר להשמדת מיליוני בני אדם, יהודים, צוענים, פולנים ועוד.

כאמור, נמצאה אושווינצ'ים בצומת דרכים חשוב, בין הנהרות ויסלה וסולה, ומסילת ברזל מסודרת הובילה אליה. כמו כן היא נבנתה במרכז אירופה, בפולין, שהיה בה ריכוז היהודים הגדול ביותר, ובקירבה יחסית לגבולות אוסטריה, גרמניה, צ'כיה והונגריה. נוסף לכך את העובדה שבמרחק שני ק"מ מן העיר ניבנה עוד בימי הממלכה האוסטרית-הונגרית קסרקטין צבאי, ונתרו ממנו שישה עשר בניינים גדולים וריקים, בעלי קומה אחת אשר שימשו ראשיתו של מחנה הריכוז. אם נצרף שלוש עובדות אלו, הרי ייתכן שיש בכך הסבר לשאלה מדוע הפכו הגרמנים דווקא את אושפיצין (אשר בפיהם נקראה אושוויץ), העיר מכניסת האורחים, לאתר ההשמדה הגדול ביותר ליהודי אירופה.

אבא - אדם פתוח ומתקדם

אבא, משה גולדברג, נולד בשנת 1872 בעיירה גריבוב, אשר שכנה בהרי הקרפטים שבגליציה. הוא סיים את לימודיו האוניברסיטאים בפקולטה למשפטים בווינה ולאחר השתלמות מעשית הגיע לאושווינצ'ים כדי לעבוד יחד עם עורך הדין היהודי, ד"ר בר. אבא פעל כמישנה לד"ר בר ולאחר מותו של שותפו עבר המישרד לידיו של אבא. לאחר שנשא לאישה את אמא, הביאה לאושווינצ'ים, ושם נולדנו אנו, חמשת ילדיהם.

ההבדלים בין משפחתנו לבין משפחת הסבים שלנו היו די גדולים. אבא, שהיה אדם רחב אופקים, בעל השכלה אוניברסיטאית, שאותה רכש בווינה, עיר מודרנית במרכז אירופה, היה בן למשפחת סוחרים, בעיירה קטנה בגליציה. לאביו היתה חנות בגדים די גדולה, שפירנסה אותו בכבוד. סבא שלי היה אדם פתוח, ומאוד פרוגרסיבי בדעותיו. ברוח זו חינך את ילדיו להיות בני אדם חופשיים בדיעותיהם. סבא לא אהב את המסחר, ואת יחסו השלילי ליהודים המצטמצמים בסחר מר, שכל מעייניהם נתונים לרווחים הכספיים, הוריש גם לבנו. אצל אבא הפכו כל אלה להתנגדות לכל מסורת

דתית, והסתיינות חריפה מהטיפוס הקלסי של היהודי הגלותי. הוא שלל מכל וכל את האמונה הדתית, כשם שהתנגד להתבוללות היהודים.

כאיש התרבות המעודנת וכבעל השכלה כללית, הסתייג אבא מהווי העיירה הנליצאית - אושווינציים. הוא ראה בביקורת את היהודים העוסקים במסחר זעיר ומרבים בתפילות. בזכות השכלתו ורמתו הציונית נעשה אבא למנהיגים של הציונים במקום.

אבא היה אדם בעל מזג טוב. תמיד שלט ברוחו. היה אדיב, ואת הפולמוס החם ביותר ידע לנהל בשקט. היה אדם משפחתי שאהב מאוד את אשתו ואת ילדיו כמו גם את כל ידידיו.

אינני חושב שאבא היה ספורטאי גדול. אמנם ישנן תמונות שבהן הוא נראה כמו מטפס הרים מיקצועי, עם מקל גדול בידו, אבל האמת היא שאבא לא הירבה לעסוק בספורט.

זכור לי שבביתנו דיברנו פולנית, בעוד שהסבים שלנו דיברו גרמנית. בעצם גם אנחנו ידענו גרמנית, כלומר שלטנו בשתי השפות, אבל העדפנו את השפה הפולנית. קשה לי להסביר מדוע הסבים שלנו דיברו גרמנית ולא פולנית. נראה שהיתה זו גירסא דינקותא.

היה לאבא חוג מצומצם של ידידים, שגם הם היו חילוניים כמונו, והם באו אליו בשבתות לשחק קלפים. לפי המושגים המקובלים אז, לא היה זה נאה לארח בשבתות חברים למשחקי קלפים, כי בשבתות יהודי הגון הולך לבית הכנסת. אבא היה דמות ידועה ובעלת מעמד בקרב יהודי העיר, לכן כששיחק עם חבריו בקלפים, בשבתות, אצלנו בבית, אמרו בעיירה שדי"ר גולדברג נסע לקרקוב להתפלל. בעצם כולם ידעו שהוא בביתו, אבל כדי לשמור על שמו הטוב סיפרו שהוא מתפלל בבית כנסת מכובד יותר.

מעמדו של אבא בקרב יהודי העיירה היה טוב, גם משום שהיה משכיל, וגם משום שהיה די אמיד והירבה לתרום למוסדות הציונים ולמוסדות הסעד והצדקה של הקהילה היהודית שהוזכרו לעיל, שאותם העריך והוקיר.

אבא קצין בשירות המשפטי של
הצבא האוסטרי.

אבא בירושלים בשנת 1905.
מחופש לשייד ערבי.

אבא בשנת 1938.

דודתי שולמית ובעלה רון פולני.

אמא.

אמא – אשה נאה וצנועה

מוצאה של אמא מהעיר סטניסלווב. הוריה של אמא, שהיו אנשים די אמידים באו מהעיר גריבוב, ליד נוביסוניץ. אלו היו עיירות נחמדות בהרים שנעים מאוד לבקר בהן.

ההשוואה בין הסטטוס החברתי של משפחת אבא לבין הסטטוס של משפחת אמא מעולם לא העסיקה אותנו, הילדים. במחשבה לאחור אני משער שמשפחתו של אבא היתה משכילה יותר, ומשפחתה של אמא אמידה יותר, מאחר והיתה לה חנות מצליחה לבגדים ובדים.

אמא, אוגוסטה לבית חיות, היתה הבכורה בין שתי אחיות. (אחותה שולמית היתה ציונית מנעוריה, עלתה בשלב מוקדם לפלשתינה, והיתה ממקימי קיבוץ בית אלפא).

אמא היתה אשה נאה. בנעוריה למדה בוניה בבית ספר לקוסמטיקה, אבל אף פעם לא התפרנסה ממקצועה.

אני חושב שההורים שלי הכירו זה את זה בעזרת שדכן, כמקובל בימים ההם, אך למען האמת הם לא סיפרו לנו על הרומן שלהם.

היחסים ביניהם היו טובים ותרבותיים מאוד, וכך גם היחסים בינם לבינינו, הילדים.

בבית עסקה אמא בעיקר בפיקוח על עבודתה של המשרתת ובהזדמנויות מיוחדות היתה מארגנת מסיבות או מארחת ידידים.

לא היו לי יחסים קרובים במיוחד עם אמא, אבל הקשר בינינו היה טוב. מעולם לא רבתי איתה. היינו מדברים על ענייני היומיום, אך לא עלה על דעתי להתייעץ איתה בנושאים אינטימיים שלי. היא עקבה אחר הלימודים שלנו באופן כללי, מבלי להיכנס לפרטים עמוקים יותר.

אמא לא היתה דמות דומיננטית לגבינו הילדים. חיי המשפחה שלנו היו שונים מאוד מחיי המשפחות הדתיות שבהן האשה היא המפרנסת, המטפלת בילדים המבשלת ומנהלת את הבית, ואילו בעלה נמצא כל היום בבית הכנסת. אנחנו מאוד הסתייגנו מההווי הגלותי הזה וגם לא אהבנו לדבר עם היהודים הדתיים של העיירה. כתוצאה מכך היינו די מבודדים.

אמא השתלבה באוירה הנינוחה, התרבותית והליברלית שאבא הישרה בבית. כשהיית זקוק לכסף כיס פניתי גם לאבא וגם לאמא, וידעתי שבדרך כלל אזכה ליחס חיובי.

בנושא אחד זכור לי שלא היתה הסכמה בין אמא לאבא. אנחנו אהבנו לקרוא את העיתון בזמן הארוחות. העיתון היה מגיע עם הדואר, ברכבת שהגיעה לאושווינצ'ים מדי יום לקראת הצהריים. מהרכבת היה הרכב מביא את העיתון בעגלה עם סוסים עד לפתח הבית. ככלל, בעיירה נסעו עוד מרבית האנשים בעגלות. רק לעשירים ביותר, כמו לשכנו אדון הברפלד היתה כבר מכונית.

ובכן, כשהגיע העיתון, היינו כולנו, ובראש וראשונה אבא, חסרי סבלנות ורצינו לקרוא אותו מייד. על כך ניטש ויכוח תמידי בין אבא ואמא. אבא תמיד רצה לקרוא את העיתון כשהגיעה שעת ארוחת הצהריים, ושימש לנו, הילדים, דוגמא בנושא זה. אמא מאוד לא אהבה את הנוהג הזה ואמרה לאבא שיתן לנו הוראה להפסיק לקרוא את העיתון ליד שולחן האוכל. אבא לא כל כך הודרו להורות לנו להפסיק לקרוא כי ידע היטב שנשאל: "ומה איתך?" כל הנושא לא היה כל כך רציני, ואני מביא אותו בתור דוגמא לנימוסי שולחן לא נוקשים ולא משובחים במיוחד ששררו בביתנו. אף פעם לא היה מצב שאבא כעס. הוא היה מעיר בהומור: "אמא רוצה שנפסיק לקרוא עיתון."

ביתנו אשר באושווינצ'ים

כל העיירות הפולניות היו דומות במידת מה. בכולן היו חלקים עניים מאוד והיו חלקים קצת יותר אמידים. באיזורים היותר אמידים היה כביש, שלא היה סלול ומצופה אספלט, אלא עשוי מאבנים. בחלקים העניים של העיירה היו דרכים לא סלולות. קשה לי היום להעריך כמה אחוזים מהרחובות כללו כבישים. חלק מהבתים היו קטנים ועלובים וגרו בהם יהודים שבקושי הצליחו להתקיים, וחלקם היו מכובדים יותר, בני שתיים או שלוש קומות.

כשאני נולדתי כבר היה חשמל בבתים. אבל ברחובות היתה תאורת גז. מדי ערב היה עובר אדם, שתפקידו היה להדליק את מנורות הגז. הטלפון כבר הגיע לעיירה, אבל קשה לי להעריך כמה בתים התברכו כבר אז במכשיר הפלא הזה. ידוע לי שבביתנו היה מכשיר הטלפון הראשון בעיר, כי אבא היה זקוק לטלפון לצרכי העבודה. הטלפון היה שייך למדינה וכל מנוי נזקק לרשיון לאחזקת המכשיר, במחיר לא גבוה במיוחד. עורכי דין קיבלו טלפון מהמדינה, וכן רופאים, פקידי מדינה ועוד.

בבית לא היו עדיין מקררים חשמליים. היה ארון קרח ומדי יום עבר ברחובות העיירה בעל עגלה שתפקידו היה למכור בלוקים של קרח. היה לו פעמון שבו הוא צילצל, כך הודיע על בואו, והתושבים היו ניגשים אליו וקונים קרח. אפשר היה לקנות בלוק קרח שלם, או חצי בלוק, בהתאם לנוהל ארון הקרח. נדמה לי שבימי ילדותי לא הומצא

במטבח שלנו עבדה משרתת. אמא אמנם ידעה לבשל, אבל בדרך כלל מלאכת הבישול היתה בתחום עיסוקיה של המשרתת, אשר גרה בביתנו, במרתף, עם ארבעת ילדיה. בעלה גר בכפר שהיה בהמשכה של אושווינצ'ים, ואנו היכרנו אותו היטב, בהקשר לפעילותו של אבא כצייד. בעיתות הפנאי נהג אבא לצאת לצייד עם כמה מידידיו הנוצרים. אגב, היה לאבא ציוד מאוד משוכלל לצייד, ורק סוס רכיבה וכלבי צייד חסרו לו. כל זה אינו אומר שהיו לאבא הצלחות מרשימות בצייד חיות הבר. הוא עסק בצייד כתחביב בלבד. כאשר עלה בידו לחזור עם שלל כלשהו, היה עוצר בביקתת בעלה של המשרתת שלנו, שם זכה השלל לבישול מיקצועי והתוצאה היתה מטעמים בלתי נשכחים - קופרודוקציה של אבא ובעלה של המשרתת.

כשאני מהרהר בתנאי חייה של המשרתת נדמה לי שאין לקנא בה. היא התגוררה עם ילדיה בחדר אחד בביתנו ליד מחסן הפחמים. ברור שהקירבה לפחמים לא הוסיפה נקיון לחדרה של המשרתת, שעבדה קשה מאוד. היא היתה אחראית לבישול למשפחתנו, לנקיון הבית ולטיפול בנו, הילדים, ואם נשאר לה עוד זמן וכוח, זכו גם ילדיה הקטנים לטיפול.

לאמא שלי לא היה די חלב כדי להניק את תינוקותיה, והמשרתת הניקה אותי ואת אחי. נוהג זה היה מאוד מקובל ואיש לא ראה בכך משהו חריג. גם כאשר לא היה למשרתת די חלב משלה, היא היתה האחראית על אספקת החלב לאחי ולי. מה עשתה? הביאה מינקת גויה, שסיפקה את כל מחסורנו בחלב.

ללא ספק היו למשרתת שלנו חיים קשים מאוד, אך מעולם לא שמעתי תלונה מפיה. אני חושב שהמשרתת וילדיה זכו ליחס יפה וחסר התנשאות מצידנו. זכור לי שאחד מילדיה היה בדיוק בגילי, והיינו משחקים לא פעם בכדור.

אמא היתה מתייעצת עם המשרתת בכל נושאי התפריט, ורק אם היה מאורע מיוחד היתה אמא נכנסת למטבח ותורמת את חלקה בבישול. אני לא זוכר שאי פעם היה ריב או סכסוך בין אמא לבין המשרתת. גם לי היו קשרים טובים איתה. לא היתה בינינו אהבה מיוחדת, אבל ביליתי איתה במשך היום יותר מאשר עם אמא והיא טיפלה בנו כמו בילדיה.

הבית שלנו היה בן שתי קומות ומרתף שבו היו המחסנים: מחסן פחם ומחסן למצרכי מזון שלא חייבו קירור. בקומה הראשונה היה הסלון, חדר האוכל והמישרד של אבא. לאבא היה עוזר, מתמחה, שאמנם לא גר אצלנו, אבל לפעמים היה השמרטף שלנו. בקומה השניה היו חדרי השינה. בחדר אחד גרנו אנחנו הילדים, ובאותו החדר היתה

פינת שינה לאחותי רות, והיה חדר שינה של ההורים.

בבית היתה לנו כבר צנרת מודרנית של מים וביוב, והיו לנו אפילו שני בתי שימוש, אבל לא היו לנו מים בברזים, כי בעיירה לא היתה אינסטלציה מסודרת של מים. אסביר זאת ביתר פירוט: כשאבא תיכנן את הבית הוא ביקש שיכניסו את כל הצנרת הדרושה למים, כולל אמבטיה, מתוך הנחה שבעתיד תהיה אספקת מים קבועה. אבל בכל שנות ילדותי היה צורך להביא מים מהנהר, שהיה במרחק מאה מטר מהבית. ליד הנהר היתה טחנה עם משאבה, והיו מספר צעירים בעלי שרירים, שמתפקידם היה לספק את המים בדליים לבתים, תמורת תשלום מזערי. כך יצא שאנחנו התרחצנו באמבטיה והיו ברזים, וכל הצנרת היתה מחוברת למיכל גדול של מים, שהובאו בצורה פרימיטיבית למדי על ידי שואב המים. בעזרת משאבה הגיעו המים גם לקומה השניה והשלישית.

מאחורי הבית היה גן גדול, שהיה מחולק לשלוש חלקות: חלקת ירקות, חלקת פירות וחלקת פרחים. אמא עסקה בטיפול בנינה ואנחנו עזרנו לה לעבד את האדמה.

אמא אהבה לקשט את הבית בחפצי נוי ומזכרות, שאותם הניחה בתוך ארון זכוכית לתצוגה. כמו כן היו לנו גביעים מקריסטל. לכל משפחה שכיבדה את עצמה היתה מערכת של גביעי קריסטל המיועדת לשתיית משקאות חריפים ולתצוגה בארון הזכוכית.

כשאני נולדתי הבית כבר עמד על תילו. הוא ניבנה כשלוש שנים לפני הולדתי. מובן שכל החידושים היו רעיונות של אבא, כפי שראה בכרך הגדול וינה. הכסף לבניית הבית בא מסבא שלי, אביה של אמא. אני עדיין זוכר שכאשר אבא וסבא דיברו קצת על עסקים, סבא תמיד היה שואל את אבא: "נו, אתה צריך משהו?" סבא שלי היה אדם אמיד ורחב לב.

אני מעריך שהסיבה העיקרית להישארותם של הורי בפולין עד פרוץ המלחמה, הגם שהבחינו בסכנה הגדולה, היתה סירובם להינתק מהוריה של אמא. הם לא הצליחו לשכנע את סבתא וסבא לעזוב את רכושם בפולין ולהיפרד מרמת החיים שהיו מורגלים לה. והרגישו מחוייבות כלפיהם.

חוויות ילדותי

אני זוכר שכאשר היינו ילדים, סבא וסבתא שחיו בסטניסלוב נשאו שם בגפם. לכן כל שנה היה אחד מבני משפחתנו נוסע אליהם ומתגורר בביתם בסטניסלוב ולומד

שם בבית הספר. גם תורי הגיע פעם, וחייתי בבייתם, אבל הסתפקתי בכמה חודשי שהייה בבית סבתא וסבא, פחות משנה, ובחגים נסעתי הביתה. סטניסלוב זכורה לי כמקום יפה מאוד בהרי הטאטרה, והרביתי לצאת לטיולים יפים בסביבתה.

לגבי, היה אבא הדמות הדומיננטית בבית. ראיתי בו אדם מאוד ליברלי והייתי מאוד מרוצה מאופיו, התנהגותו ומהאווירה שהשליט בביתנו.

אבא, שספג את הערכים הליברליים כמו גם את היחס ליהודים הדתיים עוד בבית אביו, העביר לנו, ילדיו, את היחס הזה. כך יצא שהפעם היחידה שהייתי בבית הכנסת היתה בבר המצווה שלי. לקראת האירוע החד פעמי הזה למדתי אצל הרבי את הפרק שהיה עלי לקרוא בטקס. נוסף לכך למדתי אצל הרבי קצת עברית. לא היה לי כל עניין בלימוד העברית. בעצם גם לאבא לא היה כל עניין שאלמד עברית. הוא ידע שלא כדאי לו לשאול אותי האם אני לומד ברצינות ומתקדם בלימודי הדת והשפה העברית, כי מייד אחזיר לו שאלה: "ואתה לומד על הדת היהודית!"

בית הספר לא עניין אותי במיוחד ולא השקעתי מאמצים רבים בלימודים. אחי אדק היה תלמיד הרבה יותר טוב ממני. אני הסתפקתי בכך שעמדתי בדרישות המינימום ובסופה של כל שנת לימודים עליתי לכיתה הבאה. לימודי מתימטיקה לא היו אהובים עלי. העדפתי את לימודי ההומניסטיקה. אהבתי ללמוד שפות.

במשפחה היינו מנויים על מגזין גרמני שנכתבו בו רומנים בהמשכים. מאוד אהבתי לקרוא את הרומנים האלה. בכל יום ששי הגיע לביתנו המגזין הזה, ומייד בבואי הביתה הייתי יושב לקרוא את הרומנים המרתקים והמרגשים, שעניינו אותי הרבה יותר מן העיתונות המקומית. בשנים מאוחרות יותר כשנמצאתי הרבה על הים, היה המשך לחיבתי לקריאת ספרים, והרביתי לקרוא ספרות אנגלית בשפות אנגלית ודנית.

בהיותי ילד אהבתי לטייל עם אבא, וכשהיינו עורכים טיולים למרחק של כשני ק"מ מהעיירה, היינו משוחחים על החדשות שקראנו בעיתון היהודי שנכתב בפולנית - "נוביגנדיק".

מאחר שב"סיים" (הפרלמנט הפולני) היתה נציגות של יהדות פולין, התווכחו לא מעט בבית האם או מסכימים עם דבריו של הציר שלנו בפרלמנט. לנו, משפחת גולדברג, היה מאבק תמידי ובלתי מתפשר נגד הדתיים. אנחנו ראינו בציונות החילונית את דרכנו. את הרעיון שעתידינו הוא בפלשתינה ינקנו עם חלב אמנו. בכך היינו שונים משאר היהודים ושמרנו מרחק מהם.

אחותי רות.

בגיל שנה עם הכלב.

חמשת האחים באישווינצים - 1930.
מימין לשמאל: אדק, אמנון, רות, הרברט ואני.

אחי הרברט.

עם אבא דיברנו הרבה על ארץ ישראל.

בנושא עישון סיגריות אבא לא שימש לנו דוגמא. הוא נהג לעשן סיגרים, אבל אותנו, הילדים, הוא לא הדביק ברצון לעשן. אני התנסיתי בעישון שתי סיגריות בכל ימי נעורי. יצאתי לנינה שמאחורי הבית, שם איש לא ראה אותי, והדלקתי לעצמי סיגריה ראשונה, לאחר שחברי הטוב אמר לי: "אתה לא יודע איזה הנאה אתה מפסיד כשאינך מעשן סיגריה. זהו התענוג הכי גדול."

בימים ההם היחס לעישון סיגריות היה כמו היחס לסמים כיום, וכך גם ההתרגשות סביב מעשה העישון.

אגב, מאוחר יותר, בשנות עבודתי כמלח, הפכתי למעשן כבד, וצרכתי כארבע חפיסות סיגריות ליום. אך לאחר כמה שנים, כשהחלטתי שעלי להיגמל מעישון סיגריות, ביצעתי זאת תוך יום אחד, ומאז אינני מכניס סיגריה לפי.

בנערוּתִי נהגתי בכל יום ששי לנסוע לעיר קטוביץ לראות סינימה. ברכבת היו ארבע מחלקות, במחלקה השלישית ישבו מרבית הנוסעים. הסוחרים היו מקבלים כרטיס שבועי שהיה בתוקף כל אותו השבוע, כולל השבת. היינו מנצלים את הכרטיסים שלא היו בשימוש ביום ששי ומתפלחים לרכבת ונוסעים חינם אין כסף לקטוביץ לראות סרט וזה היה כיף אמיתי.

קטוביץ, שהיתה במרחק שלושת רבעי שעה נסיעה ברכבת, היתה עיר הרבה יותר מפותחת מאושוויינצ'ים והיו בה כתי קפה ובתי קולנוע ואהבנו לבקר בה ולחזור הביתה ברכבת האחרונה.

בסך הכל היתה לי ילדות יפה ומסודרת. כל צרכי סופקו לי ובעין טובה ואוהבת.

חמשת הילדים לבית גולדברג

היינו במשפחה חמישה ילדים, ארבעה בנים ובת אחת.

אחי הבכור אליהו (אדק), היה מבוגר ממני בחמש שנים. אדק למד מכונאות באוניברסיטת פראג, כהכנה לקראת עלייתו לארץ. מאוד הערכתני אותו והלכתי בעקבותיו במובן זה שגם אני החלטתי ללמוד מקצוע שיביא תועלת לפיתוח פלשתינה וגם אני נסעתי ללמוד באוניברסיטת פראג, כפי שישופר בהמשך. אדק היה טיפוס יותר רציני ממני. אהבתי מאוד לטייל איתו ולטפס ביחד על ההרים. מאוחר יותר החליט אדק להיות חבר קיבוץ רמת יוחנן, ולאחר הקמת המדינה, בתחילת שנות ה-50, נעשה מכונאי בחיל האוויר הישראלי בדרגת סגן אלוף. בגיל מבוגר הוא נשא לו אישה נוצריה, צרפתייה, אותה הכיר כשהיה ממונה מטעם חיל האוויר על תיקון מטוסים באירופה.

הבן השני במשפחה הייתי אני, אשר עם לידתי בשנת 1913 קיבלתי את השם פרד אריק גולדברג, ובשנת 1937 עברתי את שמי לדן גלעד. נולדתי פג. באותם הימים פג נידון למוות כמעט בטוח. שמו אותי בקופסת נעליים ממולאת בצמר גפן, ובזכות קופסה זו ואולי גם בזכות האהבה הרבה שהרעיפו עלי הצלחתי לשרוד.

השלישית במספר היתה אחותי רות, אשר עלתה לישראל בשנת 1935 והיתה כאן פקידת בנק. על רות מוסיף פרטים בעלה יוחנן יעקובי, והוא מספר שבימי מלחמת העולם השנייה היא התגייסה לחיל הנשים הבריטי A.T.S. וסיימה את שירותה הצבאי בדרגת סמלת (סרגנט). לאחר שיחרורה מהצבא חזרה למקום עבודתה הקודם. בשנת 1945 נישאה רות ליוחנן, שאותו הכירה במסיבה במעון לחיילות משוחררות בתל אביב. זמן מה היא שימשה כשלישה באחד מגדודי החי"ן של צה"ל, עד שנולד בנם אמנון בשנת 1950. רות הקדישה את מיטב כישוריה ומירצה הן למשפחה והן לעבודה כמזכירה בבנק לאומי שבו התמידה בעבודתה מאז שאמנון הגיע לגיל שנה, ועד קרוב למוותה בשנת 1979. במהלך עבודתה זכתה לקידום והגיעה לדרגת מזכירה בכירה.

הבן הרביעי במשפחה, הרברט, לא הספיק לעלות לארץ ונשאר בימי המלחמה בפולין. בתחילה עבד קשה בכדי לקיים את המשפחה ומאוחר יותר התגייס לצבא האדום. עם הרברט חודש הקשר אחרי המלחמה, לאחר ששוחרר מהצבא וחזר לפולין. בשנים שלאחר המלחמה טיפל בהחזרת יהודי פולין שברחו או הוגלו לברית המועצות בזמן המלחמה. כידוע, זכות השיבה לפולין (רהפטריאציה) מומשה רק בסוף שנות החמישים, בימי שלטונו של ראש ממשלת פולין - גומולקה.

הרברט היה אדם פעלתן מטבעו ונעשה פקיד גבוה במוזיאון לנין בוורשה. בעצם הוא היה הכוח המניע והרוח החיה במוזיאון החשוב הזה. נשא אישה רק בגיל מבוגר, כי לפני כן לא היה לו זמן ל"דברים כאלה". אשתו של הרברט, כריסטינה, מרצה באוניברסיטת ורשה בסיפורת וביקורת ספרותית. לאחר נישואיו התבסס הרברט יפה מבחינה כלכלית.

בשנת 1990 תיכננו להיפגש איתו. הוא היה אמור לבוא לישראל לביקור, יחד עם אשתו וכשהימתנו להודעה מתי הוא ואשתו מגיעים לארץ, קיבלנו פתאום הודעה שונה בתכלית, שכלל לא ציפינו לה: "לא נוכל להגיע. אתמול קברנו את הרברט". התברר שהוא נהרג בתאונת דרכים. היתה זו מכה קשה לכולנו, ובמיוחד כמובן לאשתו ולבנם היחיד, ארתור.

לאחר מותו ערכו להרברט לווייה צבאית, כי ראו בו אישיות לאומית. ועם כל זאת, בשנת 1994 הגיעה כריסטינה אשתו לארץ וערכה פה ביקור מלא התרגשות והתלהבות.

הבן החמישי, הצעיר הוא אמנון, שגם איתו היו לי יחסים טובים. ידוע לי שבתחילת המלחמה הוא ברח לאיזור הסובייטי, גוייס לצבא האדום ושימש שם בתור חובש קרבי. אני משער שאמנון מצא את מותו באחד משדות הקרב במלחמת העולם השניה, וזאת מתוך ההנחה שאילו היה בחיים היה מוצא דרך להתקשר אלינו.

גם על סופם של הורי לא ידועים לי פרטים. אני מניח שהם ניספו במחנה השמדה. כך מכל חמשת ילדיהם של אוגוסטה ומשה גולדברג זכיתי רק אני להגיע לשיבה טובה. נראה לי שזוהי סיבה טובה לספר את סיפורה של המשפחה.

אני בכית באושוויץ ב-1933.

אדק בשנת 1963.

אחותי רות במדי A.T.S.

לימוד מקצוע

לקראת החיים בפלשתינה

לשלושת אחי, לאחותי ולי היה ברור שכולנו נעלה לפלשתינה ונתקיים כאן מעבודת כפיים. את הציונות ינקנו עם חלב האם. אפילו הסבים שלנו היו ציונים. במשפחתנו לא היו "סלון פוליטיקאים", כי לא היו לנו קרובי משפחה רבים שאיתם יכולנו לשבת מדי פעם בסלון ולדבר איך היהודים צריכים לבנות את פלשתינה. עבורנו הציונות היתה מאוד מעשית, ופירושה עליה לציון ובניית המולדת החדשה.

כפי שכבר ציינתי, הייתי מאוד מושפע מאחי אדק, ומכיוון שהוא למד מסגרות, כהכנה לעלייתו לארץ, חיפשתי גם אני מקצוע לקראת עתידו בפלשתינה. מאחר ולא הייתי בעל כישורים בתחום הטכני, החלטתי לבחור לעצמי מקצוע אחר. יהודים ממשפחה טובה לומדים רפואה או משפטים. אמנם אבי היה משפטן, אבל אני לא מצאתי עניין רב במיקצוע זה, והחלטתי ללמוד רפואה. כשניגשתי לממש החלטה זו נתקלתי בקשיים. בכל אוניברסיטאות פולין היה נהוג נומרוס קלאוזוס. זהו חוק אנטישמי המגביל מאוד את מספר היהודים הרשאים ללמוד מקצוע מסויים. מספר היהודים שהורשו ללמוד רפואה באוניברסיטת קרקוב, הקרובה לאושוויינציים (שם רציתי בתחילה להתקבל) הוגבל לאחד או שניים בכל כיתה. לכן נסעתי ללמוד בחוץ לארץ, בציכיה, בעיר פראג.

בשנת 1931 היטלר עדיין לא היווה סכנה ליהודי פראג והנושא שהעסיק את הציכים כמו את כל העולם המערבי היה המשבר הכלכלי שהחל בשנת 1929. בתוך כל זה פראג נהנתה מפריחה תרבותית והיהודים הרגישו עצמם מאוד בטוחים שם. בהשוואה לפולין היתה פראג ממש גן עדן ליהודים. הלימודים לא היו יקרים במיוחד, והעיר היתה יפה ומלאה באפשרויות בילוי.

כידוע ישנן בפראג שתי אוניברסיטאות: אחת גרמנית ואחת "ציכית". נרשמתי בשנת 1931 לאוניברסיטה הציכית. אמנם לא ידעתי את השפה הציכית, אבל לא ראיתי בכך מיכשול בלתי עביר. השפה הציכית דומה מאוד לפולנית, ורכשתי אותה במהירות ובקלות.

לימודי הרפואה לא משכו אותי במיוחד, אבל מצאתי באוניברסיטה חברה חדשה, והרביתי לעסוק בספורט. במיוחד התמסרתי לסקי, טיפוס על הרים ורכיבה על אופניים. כל אלה היו בשבילי פעילויות חדשות, מאוד מהנות, ואת הלימודים לקחתי די בקלות. לא שהייתי גאון גדול, אבל הסתפקתי בעובדה שאני עומד בבחינות, ובזאת

ימאות, ואבא קיבל את נימוקי. אבא היה מרוצה מבחירתי בימאות כאלטרנטיבה לרפואה.

פנית למשרד ליעוץ מיקצועי וביקשתי ללמוד ימאות. קווייטי שיכירו בשנתיים שבהן למדתי רפואה ויקצרו לי את תקופת לימודי הימאות, אך נאמר לי שבאיטליה אין שיטה כזו. היה עלי להתחיל איפוא מחזור לימודים מראשיתו. נסעתי לנאפולי, כדי ללמוד בבית ספר גבוה ללימודי ימאות, שהיה מקביל לאוניברסיטה. תכנית הלימודים כללה לימוד השפות גרמנית ואיטלקית, וכן היסטוריה של הימאות ועוד כל מיני מקצועות לימוד שאין להם קשר ישיר עם העבודה בים.

בכל לימודי הימאות באוניברסיטה של נאפולי היו אולי 40 תלמידים שהכשירו עצמם להיות רבי חובלים. למדתי בבית הספר הזה שנה אחת, ובמהלכה גיבשתי לעצמי דעה שעדיפה עבודה מעשית על אונייה לפני הלימודים התיאורטיים. אגב, עבודה מעשית כהקדמה ללימודים תיאורטיים זוהי השיטה המקובלת בגרמניה ובאנגליה, אבל לא באיטליה.

בתום לימודי השנה הראשונה נוכחתי שרכשתי השכלה תיאורטית בנושא, אך אין לי עדיין כל מושג איך נראית אונייה מבפנים. באותה התקופה עגנה בנמל של נאפולי האונייה הפלשתינאית "תל אביב", שהיתה בבעלותו של מר רוזנטל, יהודי מהמבורג, בעל חברת אוניות. היתה זו אוניית נוסעים, שהסיעה בעיקר עולים מגרמניה לפלשתינה.

באתי לקצין הראשון ואמרתי לו שאני רוצה להיות ימאי באונייה פלשתינאית, והוא ענה לי: "אם אתה רוצה להיות ימאי, עליך לעבוד בשלב הראשון בתור נער סיפון".

אמנם הייתי כבר בן 22, לאחר שלוש שנות לימוד באוניברסיטאות, וסברתי שתקופת הנערות נמצאת מאחורי, אך נאלצתי להשלים עם תנאי העבודה המקובלים באוניה. את הרישום והעליה לאוניה "תל אביב", הייתי צריך לעשות בחיפה, ולכן עליתי לארץ בפעם הראשונה כמעט כבדרך אגב, ביוני 1935, בהפלגה מגינואה לחיפה, על אוניה איטלקית.

כך נעשיתי בשנת 1935 נער סיפון, תפקיד הנחשב לבעל הדרגה הנמוכה ביותר בצוות האוניה, מעין שוליה. אני זוכר שהיינו קמים מוקדם בבוקר ורוחצים את הסיפון. בהמשך היום היינו מביאים אוכל למלחים הוותיקים ועושים את כל עבודות השירות. אחת העבודות הקשות של נערי הסיפון היתה הרמת העוגן וקשירת האוניה בחבל לחוף. זוהי עבודת צוות קשה שכיום היא מתבצעת באופן אוטומטי.

על סיפון האניה "תל אביב" 1936.

בנמל ליברפול ב-1944.

הייתי אחד מצוות עובדי האוניה שמנה כ־120 עובדים. יום העבודה שלנו היה ארוך ומתיש למדי.

העבודה באוניות הנוסעים מתחלקת לשלושה סוגים:

עבודות ניקיון באוניה

טיפול במכונות

מלצרות ושירות לנוסעים.

לאחר שמלחים צוברים ותק ונסיון בעבודה, הם יכולים לקבל קידום, להיות קציני סיפון ולעסוק בניווט ונהיגה של האוניה. (כך היה בשנות ה־30 ובעשורים הבאים. כיום, הודות להתפתחות הטכנולוגית, הניווט והנהיגה באוניות הם אוטומטיים).

למרות שלא ידעתי הרבה על הים ועל עבודת הימאים היתה לי תיאוריה: בתור ימאי אני רוצה להיות מלח, ולא קצין. אמרתי: "אצל היהודים סביר שיהיו הרבה קצינים ומפקדים, אבל לא יהיה מי שיעשה את העבודות הפשוטות, לכן אני אהיה מלח פשוט." העמדתי את האינטרס הלאומי לפני האינטרס האישי שלי.

באותן השנים יכולתי ללכת לבית ספר לקציני ים אבל דבקתי בהחלטתי להישאר מלח. גם היום אני חושב שהיה זה שיקול נכון. תמיד היה מחסור במלחים, כי זהו מיקצוע קשה ואין הרבה יהודים שנמשכים אליו. לימאי אין בית קבוע, ועליו להתאים את עצמו לכל מיני מצבים משתנים. כשהוא יורד מאוניה אחת הוא איננו יודע על איזו אוניה יעלה ומה מצפה לו שם. עם כל הקשיים הללו אהבתי את עבודתי כמלח ונהייתי גם מהביקורים בנמלי הים התיכון השונים.

כך עבדתי על אוניות קטנות ואוניות גדולות יותר. במשך עבודתי בים זכיתי בקידום מקצועי וסיימתי את הקריירה שלי בים בתור רב־מלחים על האוניה "קדמה". זהו מקצוע כשלעצמו, שכולל שימוש בחבלים, דאגה לנקיון ולסדר באוניה ואירגון וסידור העבודה של המלחים.

בשירות הימי בשנות המלחמה

מלח יהודי יחידי

עד פרוץ מלחמת העולם השנייה עבדתי באוניות נוסעים של מר רוזנטל שנסעו בנמלי הים התיכון, ובדרך כלל הביאו עולים לפלשתינה. בתחילת המלחמה נפסקה העליה הזאת. לעיתים קרובות לא היתה לי עבודה כי לא היו אוניות. דאגו לי שלא אמות מרעב ונתנו לי משכורת צנועה. כשלא היתה לי תעסוקה, עבדתי בטעינת תיבות פרי הדר על האוניות. זו היתה עבודה קשה מאוד בסבלות - הרמת תיבות שמשקלן 50 ק"ג כל אחת. (היום מישקלן של תיבות פרי הדר הוא 15 ק"ג לתיבה, ומרימים בבת אחת מאות כמותן עם מנוף). כך עבדתי בכל מיני פרנסות קשות בהתאם לצרכי השעה, כדי לקיים את עצמי ולהרגיש שאני תורם את חלקי בהגשמת הציונות.

הייתי בקשר הדוק עם מועצת פועלי חיפה, אשר המזכיר שלה באותם הימים היה אבא חושי. היינו בידודת ולעיתים קרובות ביקרתי אצלו והתייעצתי איתו. כעבור זמן מה הנענו ביחד למסקנה שכדאי שאחזור לים.

האוניות היחידות של "כוחותינו", שאפשר היה לעבוד עליהן היו אלו שהובילו פרי הדר. לאחר פרוץ המלחמה נפסקו גם משלוחי פרי הדר באוניות ונתרתי ללא תעסוקה. באותם הימים הגיעה לארץ הספינה הדנית "גליטלפייל" שנקראה על שם הר "גבוה" בארץ המישורית הזאת. היה זה כלי שיט קטן שהגיע ממצריים, לשם הביא פחם, (בימים ההם נסעו האוניות בכוח הפחם, ולכן הירבו להוביל פחם). בבואה לארץ חסרו בספינה זו שני מלחים. קפצתי על המציאה ועליתי עליה בתור מלח, עם עוד בחור שלא האריך ימים על האוניה והזדרז לחזור ליבשה. כך הצטרפתי לבדי לצוות המלחים הדני.

מדינת היעד שלנו היתה דנמרק, אך באותה התקופה פלשו הגרמנים לדנמרק, וצוות האוניה לא רצה לנסוע למדינה כבושה. הוחלט איפוא להוריד את הדיגל הדני ולהחליפו באנגלי. לשנות את מסלול ההפלגה ולעגון בנמל ליוורפול. למרות המלחמה, השתוללה גם בארצות הים התיכון, כולל הים התיכון עצמו, עברה ההפלגה בשקט ועגנו בשלום בנמל ליוורפול.

ה-נכטילפייל" היתה די חדשה ועליה צוות מלא ומיומן. באוניה זו היתה שיטה שונה של עבודה מזו שהורגלתי אליה. היינו עובדים במשמרות של שתיים עשרה שעות, וחפשיים במשך שתיים עשרה שעות. החלטתי לנצל את הזמן וללמוד את השפה

הדנית. על האוניה נמצאו ספרים רבים בשפה זו, ובמשך ההפלגות למדתי את השפה והגעתי ליכולת לקרוא ספרים בדנית.

על הסיפון היו תמיד 12 איש. העבודה שנדרשה מאיתנו כללה תיקונים ושיפוצים וכן עבודות צביעה. כידוע, האוניות עשויות ממתכת ויש להגן עליהן נגד היווצרות חלודה. חלק גדול מעבודת המלחים היא עבודת צביעה נגד הקורוזיה. העבודה היתה נעימה ולא קשה במיוחד. כך היכרתי סוג חדש של אירגון יום העבודה והייתי בהחלט מרוצה.

כאמור, הייתי ימאי ארץ-ישראלי יחידי באוניה שלי, אך ידוע לי שהיו עוד כמה ישראלים באוניות אחרות. אין ספק שהימאות בתקופת המלחמה היתה מסוכנת, ובעבודה, היו אוניות שנפגעו, ואנשי צוותן ניספו. (נמרוד אשל טוען בספרו "שביתת הימאים" שמספר הימאים הישראליים שנספו במלחמת העולם השנייה גדול ממספר כל חיילי היבשה הישראליים שנפלו במלחמה). למרות זאת לא חשתי פחד. להיפך, מצאתי עניין וסיפוק בעבודתי זו.

בכל אונית תובלה היו חיילים אנגלים, אנשי מלחמה קשוחים ובורים, שתפקידם להגן בשעת הצורך על האוניה. לא פעם הייתי מתווכח איתם ברוח טובה ומבודחת. הם תמיד אמרו: "בכל המלחמה הארוכה הזאת אשמים היהודים". הם אפילו טענו שהמלכה הבריטית היא יהודיה, וברור לחלוטין שאת כל הצרות שבעולם מביאים היהודים. על כך עניתי להם שהם יכולים להיות מרוצים מן העובדה שיהודי נמצא על האוניה שלהם, כי כל עוד אני איתם - לא יקרה דבר לאוניה. ובעובדה - צדקתי.

היחסים שלי עם המלחים הבריטיים היו טובים בדרך כלל. אמנם היו גילויים אנטישמיים פה ושם, אך לא ייחסתי להם חשיבות רבה. אני מניח שהמלחים האנגלים ראו בי יהודי שאיננו דתי ואיננו גלותי, והדבר שיחק לטובתי.

למרות שהגרמנים שלחו צוללות ומטוסים כדי לפגוע באוניה שלנו, הגענו בנסיעה שקטה למדי עד אנגליה, לנמל ליורפול.

מראשיתה של המלחמה היו נוסעים בשיירות, כי כך היה קל יותר להגן על האוניות. בעלות הברית, אנגליה וצרפת, נהגו להפליג בשיירות בנות עשר אוניות קרובות זו לזו, שהיו מלוות באוניות מלחמה שהגנו עליהן. הודות לשיירה, יכלה אוניית מלחמה אחת להגן על מספר אוניות תובלה. באותם הימים החלה גם מלחמת הצוללות, וצי המלחמה של בעלות הברית היה ירוד מאוד בהשוואה לצי המלחמה הגרמני, למרות שעלה עליו בהרבה מבחינה מספרית. האנגלים החלו לבנות בקצב מזורז צי חדש של אוניות

מלחמה וצוללות, כדי להשיג פיגור איכותי גדול שהיה להן.

בליוורפול נאלצנו להמתין עד שתתאסף שיירה של כעשר אוניות.

(מאוחר יותר נסעתי גם בשיירה שמנתה ארבעים אוניות).

כך סופחתי כמלח לצי הסוחר הבריטי והפלגתי תחת דגל אנגלי בעיקר בנמלי הים התיכון והאוקיינוס ההודי, עד בומביי. הסיבה להפלגות לבומביי, בעיקר במיכליות נפט, היתה התנוונות בפני התקפת צוללות. בבומביי עסקו בהכשרת המיכליות למיפגשים עם הצוללות הגרמניות. שם היו מקיפים את המיכליות בחגורת מוקשים שהיו מיועדים לפוצץ את הצוללות הגרמניות בבואן לתקוף את צי הוד מלכותו. צוות האוניה שלנו מנה בסך הכל כ-30 איש, ומעולם לא היה מעורב בקרבות ולא נפגע במלחמה.

כך המשכתי בהפלגות עד שברית המועצות נכנסה למלחמה.

בדרך כלל לא ידענו לאן אנחנו נוסעים. מסלול הנסיעה היה סודי ולא גילו אותו למלחים. והנה באחת החניות שלנו בנמל הבית הבחנו בארגונים מלאי תחמושת, ועליהן כתובות ברוסית. כששאלנו לאן נוסעים, היתה התשובה: "אתם לא צריכים לדעת." כא היה קשה להבין שיעד הנסיעה הוא ברית המועצות, וביתר פירוט נמל מורמנסק, הימצא באוקיינוס הקרח הצפוני.

כך התחלתי את תקופת הנסיעות אל האיזור הארקטי.

בימי מן הימים ההם אני קורא שבמהלך המלחמה הייתי שלוש פעמים במורמנסק וההפלגה האחרונה לשם היתה באפריל 1944.

השייט של ה"סיירת יוליסס" למורמנסק

ספרו הידוע של אליסטר מקלין "הסיירת יוליסס" מספר על אותן הפלגות מסוכנות שערב ימאי הצי הבריטי, בימי מלחמת העולם השניה למורמנסק. כידוע. עם כניסתה של ברית המועצות למלחמה, ביוני 1941, היו חסרים לה פריטי ציוד שלחמתי מינימלי, כגון טנקים, מובילי טנקים, מטוסים ודלק. בריטניה המוכה התאבסת בשארית כוחה על קיומה נגד האויב הנאצי, העבירה ציוד זה לברית המועצות, שהייתה במצב עוד יותר נואש. ודווקא משום כך החליטו הגרמנים לעשות כל מאמץ על מנת למנוע משיירות האספקה הבריטיות להגיע ליעדן.

בספר "הסיירת יוליסס" נאמר שכושר ההסתגלות של אדם לתנאי ההפלגה באוקיינוס הים הצפוני דורש זמן רב. שאם לא כן, מתמוטט האדם הממוצע תוך תקופה קצרה.

הקושי הראשון, שהוא חריף ומתמיד במיוחד, הוא הפחד לנוכח אוניות מופצצות וטובעות, וגוויות מרוסקות הנופלות למים וקופאות מייד. זוהי הסיבה שלאחר כל הפלגה היו חלק מהימאים נשלחים לבתי חולים לחולי נפש.

קושי שני הוא הרעב התמידי. בשיירות הארקטיות גדול הרעב בגלל הקור העז. תחושת הרעב איננה מרפה מן הימאים.

אל הפחד, המתח והרעב מתווספים קור, חוסר שינה ואפיסת כוחות. רוח מקפיאה בקור של 35 מעלות מתחת לאפס מנשבת מכיפות הקרח של הקוטב ושל גרינלנד וחודרת דרך הלבוש העבה ביותר. חשיפת הגוף במשך חמש דקות, מעלה חבורות קור מכאיבות. מזג האוויר באזור הארקטי מורכב מרוחות קרות חדות כמו איזמלים קטנים. הרוחות מביאות עימן שלג וכפור. הגלים מתרוממים ומתחילים לגעוש. הקור והרטיבות מגלים כל סדק קל בלבוש וחודרים פנימה דרך המכנסיים והמעילים וממורים את חיי האנשים.

מובן שאל מזג האוויר הקשה מצטרפות סערות. בשעת סערה בים, שוקע חרטום האוניה בחבטה אדירה לתוך התהום שבין שני גלים גבוהים, והמים הניתזים הופכים לקרח מוצק.

שלוש מאות טונות של קרח הצטברו על "הסיירת יוליסס" במהלך הפלגתה, בעיקר בחלקיה העליונים. הדבר גרם לחוסר יציבותה והיא נעשתה בלתי בטוחה. התהליך הוא כזה, שהשלג הרב היורד הופך לקרח ובגלל הקור הרב אי אפשר לשלוח אנשים לנקות את שיכבת הקרח. קשה גם לפלס את הדרך בין גושי הקרח. מובן שכאשר משתוללת סופה עזה, חולים האנשים במחלת ים, ויוצאים מכלל תיפקוד.

חוסר שינה מתמשך, כלומר כשהאדם ישן רק שעתיים או שלוש מדי לילה במשך שבועות, הוא הופך לעצבני וחסר מנוחה. בהפלגות למורמנסק הימאים פעלו תוך עייפות שאיננה מרפה. קצתה בגלל הקור, קצתה בגלל חוסר שינה וקצתה בגלל הים הסוער. לדברי אליסטר מקלין אנשים בגיל 20 הם זקנים.

אל כל הצרות האלו מתווספת לא פעם מחלת השחפת, שנגרמת בגלל הצפיפות הרבה.

אליסטר מקלין מספר שבימי מלחמת העולם השנייה הוכנסו לראשונה מכשירי הראדאר לאוניות המלחמה. טווח הפעולה של הראדאר היה 45-50 מייל. האוניות שמסלולן היה באוקיינוס הקרח הצפוני היו הראשונות שזכו למיכשור המתוחכם הזה, למרות שבדרך כלל ניתנה עדיפות לצי שנלחם באוקיינוס האטלנטי ובים התיכון.

לכל שכלול טכנולוגי היתה חשיבות רבה ביותר במלחמה באויב. למשל למהירות הנסיעה, לעובדה שאוניית מלחמה יכלה לפתח מהירות של 72 קמ"ש, היה ערך עצום ברדפה אחר אוניות האויב.

האוניות הבריטיות היו מצויידות בארבעה צריחים בני שני תותחים. שניים מלפנים ושניים מאחור. התותחים היו מהירי ירי בני 5.25 אינץ', יעילים במידה שווה נגד מטרת ימיות ונגד מטוסים. נוסף לכך היו לאוניות תותחים נגד מטוסים היורים במהירות פגזים לא מדוייקים ביותר אך יוצרים מסך עשן שיש בו כדי להרתיע כל טייס אויב. לאוניות היו גם פצצות עומק וטורפדות המסוגלות להשמיד צוללות. אניית מלחמה נחשבה למכונת מלחמה מושלמת, בתנאי ששירת בה צוות מלוכד היטב הפועל ללא תקלה.

מאחר ואוניות הסוחר היו מלוות באוניות מלחמה נושאות מטוסים, נהגו הצוללות הגרמניות לטפל תחילה באוניות הליווי ורק אחר כך באוניות צי הסוחר.

הגורמים שפעלו נגד מסעה של השיירה הבריטית:

מיזג האוויר הקשה שמנע חיפוי של מטוסי קרב;

חוסר כל אמצעי הצלה, כאשר היתה סבירות גבוהה ביותר שצפויה התקפה של אוניות המלחמה הגרמניות;

היעיפות המתמדת שהביאה לכך שאנשים ישנו במלוא לבושם, מבלי להסיר את המעילים הכבדים ואת מערכות הכפפות. כדי להתגונן מהקור לבשו המלחים כפפות כמישי. עליהן כפפות מצמר ועליהן כפפות מעור כבשים.

הימאים נרדמו לפעמים על השולחנות ומתחתם, במסדרון וליד המטבח;

האוויר הטחוב והמעופש הזמין את חיידקי השחפת להיכנס לפעולה;

הידיעה הברורה שאדם הנופל חלילה למים מת תוך שלוש דקות, אם לא נימשה מן הים. וזאת בגלל ההלם שניגרם כתוצאה מהפרשי הטמפרטורות שבין חום הגוף לבין קיר הים, שהיו כ-10 מעלות מתחת לאפס. הקור הנורא גרם לקריסת מערכות הגוף. הכל היה קופא והנשימה נעשתה קשה.

כך אלה לא הרתיעו את השיירות האנגליות מן ההפלגות המתמשכות באוקיינוס הקרח הצפוני כדי לבוא לעזרתה של ברית המועצות.

עד כאן תיאורי רקע מספרו של אליסטר מקלין, "הסיירת יוליסס".

אוקינוס הקרח שלי

אשר להפלגה שלי, הכל היה קצת פחות דרמטי. אני זוכר שסיפקו לנו ציוד חורפי המתאים לאיזור הארקטי.

ודאי שפחדנו. שלוש סכנות עמדו לפנינו: התקפת צוללות, הפצצות ממטוסים וקרבות מול אוניות האויב. השתדלנו לא להרבות בדיבורים על הסכנות ועל הפחדים.

לאחר שעברנו את נורווגיה החל מזג האויר החורפי. נכנסנו לשטח מסוכן והאוניות שוברות הקרח נכנסו לפעולה. הן היו מצויידות בחרטום חזק מאוד, שהיה שובר את הקרח ובכך איפשר את התקדמות השיירה. לאוניה הראשונה בשיירה, שהיתה שוברת קרח קראו לנין, ולאחרונה, שהשלימה את פילוס הדרך קראו סטלין.

לפעמים התקדמות האוניות היתה כל כך איטית שירדנו ליבשה הקפואה, טיילנו קצת בשדות הקרח, חילצנו עצמות, נשמנו אויר צח ושיחקנו בכדורי שלג בשעה שהאוניה פילסה את דרכה בים הקפוא.

היו לנו עוד אמצעי בידור: יינות, סרטי קולנוע, משחקים שונים, אבל מרבית הצוות לא השתמש בכל אלה. אנשים סיפרו בדיחות, התלוצצו, שיחקו שחמט ומשחקי קלפים והשתדלו ליצור אוירה שמחה, כפי שנוהגים גברים צעירים כשהם בינם לבין עצמם. אחד המראות היפים היה הזוהר הצפוני, שליווה אותנו במשך כל המסע.

כשאוניה מלאת דלק נפגעה בהתקפת צוללת גרמנית או בהפצצה מהאויר, היינו חסרי ישע. אמנם על האוניה הוצבו ארבעה תותחים, אך תועלת רבה לא היתה בהם. ערכם היה בעיקר פסיכולוגי. אני מסופק אם אי פעם ידם של התותחנים שלנו היתה על העליונה בקרבות נגד מטוסי האויב. אדם שנפל לים - לרוב דינו נחרץ. אמנם היו לנו אוניות מלחמה קטנות ומהירות, שתפקידן היה לחלץ את הנופלים למים, אבל רק לעיתים רחוקות מאוד הן הצליחו במשימתן זו. הנופלים למים שקעו במהירות בגלל כובד הבגדים הרבים שספגו כמויות של מים.

לי היתה שיטה משלי: אני העדפתי ללבוש פיגימה לקראת השינה, כי התיאוריה שאימצתי לעצמי אמרה שאם חלילה אפול לים, התוצאה תהיה זהה אם אלבש את כל הבגדים או אם אטבע כשאני לבוש בפיגימה. כך אני נהגתי, אך מרבית המלחים לבשו במשך שבועיים את הבגדים החמים שקיבלו בצאתנו להפלגה, כי התעצלו או פחדו לפשוט אותם.

בסיפוי של דבר, האוניה שלנו הגיעה לנמל מורמנסק כשהיא שלמה ובלתי פגועה. היה זה עניין של מזל גדול, כי מתוך שיירה של 40 אוניות, חמש אוניות לא הגיעו לנמל היעד. משום שהגרמנים הטביעו אותן, ומובן שכל אנשי הצוותים שלהן ניספו בקור ששרר שם - כ־30 מעלות מתחת לאפס.

היו שיירות שמצבן היה גרוע עוד יותר. מתוך אחת השיירות, שמנתה 50 כלי שיט, הגיעו בשלום רק 20. כל היתר נפגעו על ידי הצוללות והמטוסים הגרמנים.

כשהגענו לנמל מורמנסק קיבלו אותנו מאוד יפה. לרוסים לא היה מה לאכול, והם בכושי החזיקו מעמד, כי באותם הימים התנהלו הקרבות הקשים על לנינגרד. אבל אנחנו בתור חיילים אנגלים שבאנו לעזרתם, וסיכנו את חייו למענם, קיבלנו לפי היראה מיוחדת מנבחה, קוויאר ועוד מעדנים שאורחי ברית המועצות כלל לא חלמו עליהם. שם נהנינו גם מהצגות קולנוע ומהצגת תיאטרון שהגיע במיוחד למורמנסק במסגרת המאמץ המלחמתי.

בשך מורמנסק איננו כל כך גדול, אבל הוא הנמל המערבי ביותר באוקיינוס הצפוני, השייך לברית המועצות. במרחק רב ממנו מזרחה נמצאת עוד עיר נמל - ארכנגלסק.

היינו בנמל מורמנסק במשך ארבעה ימים, עד שפרקו את המיטען. מעניין שמי שעסק בפריקת הסחורות היו נשים. הגברים נויסו כולם למלחמה, ואת עבודות העורף ביצעו נשים. ביניהן ניליתי גם בנות יהודיות מאוקראינה שנשלחו עד לצפון הרחוק במסגרת הגייס הכללי לטובת המולדת.

אחד כך חזרנו "הביתה" לאנגליה, שם החלפנו אוניה ושינינו את מסלול הנסיעה. מאחר שהצב בים התיכון היה די גרוע, כי הים התיכון שרץ צוללות גרמניות ואוניות מלחמה, הרכיב שנחצה את האוקיינוס האטלנטי ונביא במיכלית דלק לאיי ברמודה. שוב היה עלינו להמתין עד שתגענה אוניות נוספות כדי שתתאסף שיירה. כל אותו הזמן הייתי ישראלית יחידה על האוניה.

בשיירה לברמודה היו ספינות מלחמה קטנות שליוו אותה והיו בעלות כושר נסיעה מהיר יותר. אם אוניה שלנו נסעה במהירות של 12 קשר בשעה, (22 קמ"ש) הרי הספינות הקטנות יכלו לפתח מהירות של 15 קשר לשעה (28 קמ"ש).

מלחמה נסענו גם לבתי זיקוק בדרום אמריקה, נסיעה שארכה מספר שבועות.

כשאני מדפדף ביומן ההפלגות שלי אני נוכח שהפלגתי בעיקר על שתי אוניות: "פורט

קולומביה" ו"גליטלפייל". הנמלים שבהם שהיתי היו: בצפון - גלזגו ומורמנסק. נמלי איטליה - נאפולי ואוגוסטה. כמו כן הובלנו דלק לנמלי צרפת: טולון, וכן מרסיי וסנט רפאל אשר בים התיכון. הגרמנים בנו בסנט רפאל חומה לאורך החוף. הגעתי לשם יום לאחר הפלישה של בנות הברית מאלג'יר לדרום צרפת, ונסעתי בנייף אמפיבי, כדי להביא אספקה לצבא. משם הובלנו שבויים גרמנים לנאפולי. במחשבה לאחור לא פעם הרהרתי שאילו ידעתי באותם הימים מה עוללו הגרמנים לעם היהודי ולמשפחתי בזמן המלחמה, הייתי ודאי מחסל כמה מהם.

פעם הובלנו על אוניה קטנה כבשים מעירק דרומה למצריים. בהפלגה אחרת נסענו מהמפרץ הפרסי לאוסטרליה, שבה אין דלק. היתה זו נסיעה בת שלושה שבועות מהמפרץ הפרסי.

שנות מלחמת העולם השניה, שאותן "ביליתי" על אוניות הוד מלכותו, היו בשבילי קורס מזורז באוניברסיטת החיים.

בנוסף לכך קיבלתי גם קורס אינטנסיבי בגיאוגרפיה של העולם. בעצם ראיתי בעיקר את הנמלים שבהן עגנו האוניות שבהן נסעתי, אבל כשהיה לי קצת זמן הייתי יוצא מן הנמל ומסייר בערים. בעיקר סיירתי באיטליה, שאותה היכרתי עוד מלפני כן, מהימים שלמדתי בסיינה ובנאפולי.

בכל נמל ללא יוצא מן הכלל אפשר היה לפגוש יהודים. חיפשתי אותם כדי להתעדכן בחדשות, אבל ברור שאם מצאתי בעיתון כלשהו מאמר על פלשתינה, לא היה זה מידע טרי או חשוב במיוחד בשבילי.

קח לך אשה ובנה לה בית

הרומן שלי עם שלומית

בימי המלחמה הפלגתי שלוש פעמים במשך שנתיים לאוסטרליה הרחוקה, כדי להביא לשם נפט מנמל עבדן שבמיפרץ הפרסי, וכל נסיעה כזאת ארכה כשלושה שבועות לכל כיוון. במשך ההפלגה כמעט ולא היינו עושים דבר. בסידני או במלבורן היינו פורקים את הדלק ומייד חוזרים לנמל הבית בליורפול. כשאתה נוסע בים במשך כשלושה שבועות, עצם השייט הוא די משעמם. העבודה היתה מועטה והרביתי בקריאת ספרים שהיו בספריית האוניה, באנגלית ובדנית. לסידני, העיר הגדולה ביותר באוסטרליה, שמורה פינה חמה בליבי, כי שם פגשתי בשנת 1943 את אשתי שלומית.

שלומית נולדה בלבוב אשר במזרחה של פולין, בשנת 1919, ונקראה אירנה רוזנברג. משפחתה השתייכה אל המעמד הבינוני, והרקע שלה דומה מאוד לשלנו. הם היו ציירים, אבל בלבוב לציונות לא היה פירוש מעשי, במובן של רצון לעלות לפלשתינה. אצלנו, באושווינצ'ים, לציונות היתה משמעות ביצועית יותר.

הגירתה של משפחת רוזנברג לאוסטרליה התאפשרה בזכות ויזות שהצליח לשלוח למשפחה חבר טוב (עורך דין) של האב יוסף, שהיגר לאוסטרליה כשנה לפני כן. כך יצלה כל משפחת רוזנברג מאימי המלחמה.

סיפורה של שלומית

(כטעים מהקלטה בטייפ שבהם סיפרה שלומית לנכדיה בשנת 1990 על משפחתה ויכדותה)

אני בת יחידה. לא היו לי לא אח ולא אחות. להורי היו אחים. לסבא יוסף היו שני אחים ושתי אחיות ולסבתא פאולה היו שלושה אחים. שתי המשפחות האלו גרו בעיירות וערים בגליציה (חלק מהאימפריה האוסטררו-הונגרית) והתפתחו כל אחת לפי יכולתה. במשפחתה של סבתא פאולה רוב בני המשפחה היו עורכי דין וכך הם שרתו את אנשי הסביבה.

במשפחה של יוסף אחד האחים היה רופא. הוא הצליח להגיע לאוסטרליה ועבד שם לפריסתו. אמנם הוא התעוור אך הוא המשיך לעבוד בהצלחה למרות עוורונו. האהב השני היה רוקח בעיירה. הנאצים תפסו אותו, את אשתו ובנו והרגו את שלושתם.

שלומית.

שלומית גלעד עדיין כאירנה רוזנברג וינה 1938.

שלומית ליד הצריף שלנו ברמת יוחנן.

שלומית ואני בשנת 1956.

מימין לשמאל: אני, שלומית ואדק.

גם סבא יוסף היה עורך דין. הוא מאוד רצה להיות איש עסקים. בגמר מלחמת העולם הראשונה, בשנת 1919. כמה חודשים לאחר לידתי, החליט סבא יוסף לנסוע לאמריקה. היו לו שם דודים והם הזמינו אותו לבוא אליהם. אלא מה - אמריקה דאז היתה רחוקה רחוקה והנסיעה היתה מאוד יקרה. הניתוק מהמשפחה היה קשה. סבתא פאולה שהיתה אז אם צעירה פחדה מהרעיון לנסוע לבדה לאמריקה. לכן אחרי שנה סבא יוסף חזר לאירופה, אך לא לפולין אלא לוינה. וינה שלאחר המלחמה היתה עיר ענייה בארץ ענייה, עם הרבה קשיים. אנשים רבים היו חסרי יכולת להתקיים. סבא שלכם החליט להתישב על ספסל הלימודים וללמוד משפטים.

בתקופה ההיא אירופה המערבית היתה יבשת שקשה מאוד להתקיים בה. אחרי התבוסה היה קשה לעמים להתארגן מחדש. גם בגרמניה המצב היה לא קל. בגלל זה מכרו לאנשים אשליות שהולידו בסופו של דבר את התנועה הנאצית. גם באוסטריה היו תועמלנים נאצים.

בשנת 1938 סיפחו הגרמנים את אוסטריה והפכו אותה לחלק מגרמניה. האוסטרים וגם הגרמנים היו מאוד אנטישמיים, כלומר אנטי יהודים. רוב יהודי אוסטריה, ובנייהם גם סבא יוסף החליטו שבאוסטריה אין להם מה לחפש עוד ועליהם לעשות כל מאמץ כדי לצאת משם. אבל הגרמנים לא נתנו ליהודים לצאת בקלות. אסור היה ליהודים להוציא כסף. בעיה נוספת היתה שארצות אחרות לא רצו לקלוט יהודים. למה להם! למה לקלוט אנשים מהעם היהודי, שאין לו שורשים, ובני העם הזה לא יודעים את שפת המקום. נוסף לכך יש ליהודים דת אחרת ומנהגים אחרים ולבוש אחר. כך ארץ ארץ לא נתנה ליהודים אפשרות להיכנס אליה. היינו צריכים למצוא דרכים שונות ומשונות כדי לצאת מאירופה.

כאן כדאי לזכור דבר נוסף: לסבא יוסף היתה באר נפט - מין בור שחפרו אותו ומצאו שם בו נפט. במשך שנים רבות סבא חיפש נפט ולא מצא. הרבה כסף הושקע בחיפושי הנפט בבאר ההיא. כידוע, עד היום הזה הנפט הוא חלק משמעותי בעושרו של העולם המערבי של ארצות שונות שבהן הוא נמצא.

סבא יוסף לא מצא נפט עד שנת 1938. בדיוק באותה השנה סבא מצא נפט בבאר שם. אך הוא הסתיר עובדה זאת מאחרים. באותה השנה הוא התלבט בשאלה איך הוא ירצה את הנפט הזה לכסף שיעזור לו לצאת מאירופה.

סבא הצליח למכור את באר הנפט והתחלנו "להתגלגל". בשלב הראשון הגענו לדנציג שהיה שם כמה חודשים בסתיו 1938. אחריו הגיעו לשם הגרמנים, והם אסרו על

היהודים ללכת לקולנוע. בלינו הרבה מאוד במלון. בינתיים סבתא פאולה חזרה לפולין, כי אביה היה חולה מאוד ובסופו של דבר הוא נפטר.

הזמנים היו מאוד קשים, ואי אפשר היה לדעת מה ילד יום. מכירת באר הנפט איפשרה לנו להגיע לאוסטרליה ולהתחיל להתקיים שם, כי אוסטרליה נתנה רשות כניסה רק למי שהוכיח שיש לו יכולת להתקיים בכוחות עצמו. הודות לבאר הנפט יכולנו לעמוד בדרישה זו.

בשנת 1939 בחודשים מרץ אפריל הפלגנו לאוסטרליה והתישבנו בסידני. במשך השנים שחינו שם, שנות מלחמת העולם השנייה, באו אנשים שונים לאוסטרליה, וביניהם גם סבא דן שהיה מלח על אוניה שהובילה נפט מעירק, מנמל עבדן לאוסטרליה, לעיר סידני. וכך נפגשנו, התקשרנו ונישאנו בשנת 1943.

דן היה מאוד מעוניין לשמור על קשר עם ארץ ישראל, אבל הנישואים לא איפשרו לנו לחיות בארץ, כי המלחמה עוד נמשכה והיה צריך לעשות הכל בשביל לנצח את הנאצים ואת היפנים שגם הם נכנסו למלחמה נגד המערב. סבא דן היה צריך להמשיך בעבודתו על האוניה ואנחנו התראינו שוב רק ב-1945 כשאני הגעתי ארצה.
(סוף הקלטה מסיפורה של שלומית).

המשך סיפורו של דן

כשמדובר בתחום הרומנטי עלי לחזור ולציין, שאמנם בתקופת היותי סטודנט אהבתי לבלות, כלומר ללכת לסרטים ולהצגות תיאטרון ולהיות פעיל בספורט, אבל יצירת קשרים עם בנות לא היתה הצד החזק שלי. הייתי בחור די נאה ולא ביישן במיוחד, אך לא היה לי בטחון רב ביחסי עם בנות המין היפה. בבית הספר התיכון היתה לי ידידה שהייתי מטייל איתה כמעט יום יום, אולם לא היתה זו ידידות בנפש. במשך שנות עבודתי על הים לא היו לי הזדמנויות רבות לפתח קשרים רציניים עם נשים, וכך, כמעט מבלי להרגיש שהזמן חולף, הגעתי לגיל 30.

פגישותי פנים אל פנים עם אירנה לפני נישואינו היו מועטות מאוד, כי הרומן שלנו היה בלתי שיגרת.

כשפרצה מלחמת העולם, קיבלו גאפירים אנגלים הוראה להעביר את הקצינים הגרמנים שהיו בארץ, בשרונה, בוולדהיים ובשאר המושבות הגרמניות, מפלשתינה לאוסטרליה, בתור שבויי מלחמה. היכרתי את אחד הגאפירים האלה והוא, בידעו שאני עומד להפליג ליבשת הרחוקה, ביקש שאמסור לבחורה מסוימת דרישת שלום. במקום

לחכות עד שאגיע לשם, העדפתי למסור לה דרישת שלום זו במכתב. היא לא התעצלה, ושיגרה אלי איגרת תשובה, וכך החלה בינינו חליפת מכתבים, בשפה האנגלית. המכתבים נעשו יותר ויותר רציניים ועמוקים, והפכו לקשר משמעותי עבור שנינו.

לאחר ההסתייעות האינטנסיבית בשירותי הדואר האוסטרלי, וההתפעלות מיפי המכתבים, היה לי ברור שכאשר אגיע לסידני הרחוקה, אבוא למשהו מוכן. וכך באמת היה. נסעתי לאוסטרליה בהחלטה שאני רוצה להתחתן עם כותבת המכתבים היפים, יעד מהרה התברר שרצון זה היה הדדי. מיהרנו להינשא, כי היה עלי להמשיך להפליג.

טקס החתונה שלנו נערך בסתיו 1943, בהרכב מצומצם מאוד. חוץ מכמה אזרחים אוסטרלים לא היה איש בחתונה. אחרי שבועיים נאלצתי לעזוב את רעייתי הטריה לחזור לארץ. לא יכולתי לקחת אותה איתי באוניה.

אמנם היה רגע ששקלתי אפשרות להישאר בסידני ולהיכנס לבית הספר הימי שם, אך כשהתחלתי ללמוד, חששתי שהלימודים יהיו קשים מדי והרגשתי שאין בי שום ציפאון לחומר תיאורטי ואין לי מרץ להתאמץ יותר מדי. הפסקתי מהר ללמוד וחזרתי לים לאחר כשבועיים.

היה עוד נימוק שהמריץ אותי להזדרז לעזוב את אוסטרליה. חששתי שלימודים שיארכו שנה או שנתיים ימשכו אותי להישאר הרחק מארץ ישראל, ומאוד לא רציתי בכך. כשאשתי הצעירה ובני משפחתה שאלו אותי: "למה אתה עוזב אותנו וחוזר לפלשתינה?" עייתי להם: "אני רוצה לחזור הביתה."

שכסית הסכימה לבוא איתי לפלשתינה, כך שמבחינה זו לא היתה לי כל בעייה, אבל היא היתה בת יחידה במשפחתה, והיה קצת קשה לשכנע את הוריה שהיא עומדת לסיוב איתם ולבוא איתי לארץ אוריינטלית רחוקה ונידחת. אני מאמין ששליטתי בשפה הפרלנית העלתה את מניוטי וסייעה בידי להתגבר על התנגדותם של הוריים. שהיתה מובנת לי בהחלט.

אנב. בימי שהותי בסידני, העיר הגדולה ביותר באוסטרליה, נוכחתי לדעת שמצבם הכלכלי של יהודי העיר היה מצויין, בימי המלחמה כמו בימי שלום. אחד הביטויים לכך הוא מועדון יהודי מפואר ביותר, שניבנה בסידני, שכולל מסעדה, ספריה, אולם התבטות. מרשי טניס וכדורת (באולינג). אהבתי לבקר במועדון הזה והתקבלתי שם **פה מאד**

החלה עד שנה המימה עד ששלומית באה לארץ ישראל.

לאחר שנפרדנו הפלגתי דרך האוקיינוס השקט לתעלת פנמה, ומשם דרך האוקיינוס האטלנטי, כדי להגיע לאנגליה. זה היה המסלול המקובל באותם הימים, והוא ארך כשישה שבועות.

כשהגעתי לאנגליה בתור איש נשוי, היתה דאגתי הראשונה לתפוס אוניה שתחזיר אותי הביתה. עייפתי מן ההפלגות ורציתי להפוך לאיש יבשה. אמנם חברת האוניות היתה חייבת להביא אותי לישראל, אבל כל התהליך הזה לא היה כל כך פשוט. הימתנתי כשלושה שבועות עד שעליתי על אוניה שנסעה לים התיכון. היתה זו אוניה שהפליגה להודו דרך נמל פורט סעיד במצריים. הגעתי לפורט סעיד ומשם היה עלי להמשיך ברכבת, לקנטרה. אגב, באותם הימים היה מקובל שכל אדם זר נוסע בליווי משטרת, שעליו הוא נדרש לשלם, וכך זכיתי למלווה צמוד.

עוד מאנגליה שלחתי מיברק לשלומית שאני מגיע לקנטרה בתאריך זה וזה ברכבת. לאחר המתנה ממושכת היא יצאה לדרך, נפגשנו בקנטרה ומשם נסענו ביחד לפלשתינה. לפני כן עוד הספקנו להיפגש במצריים עם אחותי, רות, שהיתה מגוייסת במסגרת ה-A.T.S. לצבא הבריטי שחנה במצריים.

כיצד הפכתי לחבר קיבוץ

מאז היותי מלח ארץ-ישראלי באמצע שנות השלושים, נהגתי בחופשות המולדת שהיו לי לנסוע לבקר את דודתי שולמית, אחותה של אמא, שהיתה חברת קיבוץ בית אלפא. אחי, שהיה מהנדס מכונות, עבד בבית אלפא במכונאות ואני עבדתי בכל מיני עבודות לא מקצועיות. כשהיתה מגיעה אוניה הייתי עוזב את העבודה בקיבוץ ונוסע לחיפה. פורמלית, אף פעם לא הייתי חבר בבית אלפא, כי אף פעם לא הייתי בטוח שארצה לחיות שם בקביעות.

אני זוכר היטב את המקלחת המשותפת לחברים ולחברות שהונהגה בבית אלפא. רעיון זה לא היה חביב עלי במיוחד, ולשמחתי המקלחת המשותפת בוטלה לאחר כמה שבועות.

גם המגורים של הרווקים היו משותפים לבחורים ובחורות, ואכן גרתי בחדר עם אחת החברות הרווקות, מבלי שנוצר בינינו קשר מיוחד.

באותה התקופה התחילה הקמת ישובי "חומה ומגדל" בעמק בית שאן: ניר דוד, מסילות ועוד קיבוצים עלו על הקרקע. כשלא היה לי מה לעשות נסעתי לשם ולקחתי חלק בהקמת הישובים החדשים. כך הרגשתי עצמי חלוץ בין חלוצים וגם מצאתי לעצמי תעסוקה.

יש לזכור שבארץ היה באותם הימים חוסר עבודה משוע, וצעירים רבים שמחו מאוד כשנמצאה להם עבודה, ולו לכמה ימים.

בשנת 1940 התרחש ה"טרנספר" הידוע בין בית אלפא ורמת יוחנן. המעבר של קבוצת חברים מבית אלפא לרמת יוחנן היה על רקע פוליטי. קבוצת מפא"יניקים, ואני בתוכם, עזבה את קיבוץ השומר הצעיר בית אלפא בגלל סיבות רעיוניות, ועברה לרמת יוחנן המפא"יניקית.

אנשי השומר הצעיר טענו באותם הימים שעלינו לחוש רגשי הזדהות עם ברית המועצות ועם שליטה - סטלין. סטלין העריץ, היה אישיות נערצת בתנועת השומר הצעיר, ולכן נחשב לעוד יותר קדוש, ואני לא יכולתי להסכים לדעה הזאת. אני ראיתי בברית המועצות מדינה המדכאת את חופש המחשבה וחופש הביטוי. בסטלין ראיתי דיקטטור אלים הדורש מעמו לטפח פולחן אישיות סביבו ומחסל ללא מעצורים את כל החולקים על דעתו. היה לי קשה לשאת את העיוורון וההערצה למנהיג, כפי שהיה מקובל בבית אלפא. אמנם נכון, במלחמת העולם השנייה נלחם סטלין בחירוף נפש נגד היטלר, והיה גורם חשוב ביותר בניצחון על גרמניה הנאצית, אבל לא יכולתי להתעלם מהעובדה שעוד לפני המלחמה, בשנות ה-30, הוא הנהיג משטר של דיכוי ופחד בארצו.

רמת יוחנן עמדה אז במצב אידיאולוגי הדומה לזה של בית אלפא. גם ברמת יוחנן היו חברים משתי המפלגות שהיו די קנאים להשקפת עולמם, אלא שברמת יוחנן מרביתם היו חברי מפא"י ומיעוטם השתייכו למפלגת הפועלים המאוחדת (מפ"ס), ומבחינה מספרית היתה התאמה בין קבוצות המיעוט בשני הקיבוצים. מסיבה זו בוצע ה"טרנספר", חברי מפא"י מבית אלפא עברו לרמת יוחנן, תמורת חברי מפ"ס מרמת יוחנן שהעתיקו את ביתם לבית אלפא.

כל הפרשה הזו, שהסעירה בזמנה את התנועה הקיבוצית, קדמה בעשר שנים לפילוג הגדול בקיבוץ המאוחד, שהיה סביב אותן השאלות. בימים הרחוקים ההם היתה כל התנועה הקיבוצית הרבה יותר רעיונית מאשר היום, וחילוקי דעות בנושאים השייכים להשקפת עולם היו סיבה טובה לעזוב בית קיבוצי. בקיבוצים רבים, במיוחד בתנועת הקיבוץ המאוחד ניטשו ויכוחים לאין סוף, שהתישו את החברים וגרמו למתחים בלתי פוסקים. כאמור, הויכוח היה בעיקר בנושא ההתייחסות לברית המועצות, נושאת הדגל של הרעיון הקומוניסטי, אך הוא פלש גם לתחומים נוספים: אנחנו, חברי מפא"י, ראינו בבן גוריון את המנהיג הלאומי הגדול, ותמכנו בו. חברי השומר הצעיר ראו במאיר יערי וביעקב חזן את מנהיגיהם. חברות בבית אלפא חייבה "קולקטיביות רעיונית", דבר שלא יכולתי להסכים לו. מובן שהיום כל זה הפך לנחלת העבר.

כשמנסים להעלות עכשיו זכרונות מן הימים ההם, הצעירים בכלל לא מבינים במה מדובר.

לי באופן אישי לא היה קשה לעבור מבית אלפא לרמת יוחנן. לא הייתי מאוד מושרש בקיבוץ שישב לרגלי הרי הגלבוע, כי עבדתי שם רק בחופשות. דווקא קירבתה של רמת יוחנן לחיפה - היה בה יתרון לגבי. כאן הרגשתי טוב מיומי הראשון במקום. עברתי הנה יחד עם דודתי שולמית ועם אחי אדק, ובכך נפסקו קשרי עם בית אלפא.

עם שובי לארץ בתום מלחמת העולם השנייה, לא היה לי כל חשק לחזור לעבודתי כימאי. כאדם נשוי רציתי לרדת סופית ליבשה. אמנם היה לי רעיון להקים איגוד ימאים, כפי שכבר ציינתי, אבל בינתיים נסעתי לכמה חודשים לרמת יוחנן ביחד עם אשתי, והתחלתי לטעום טעמים של חיי נישואים מסודרים. בתחילה עבדתי בכל מיני עבודות בשירותים: בחדר האוכל, בחצר, ובכל מקום שסידרו אותי.

ניסיתי גם לפתח קריירה של חקלאי, ועבדתי בפלחה ובכננות. היתה תקופה שעבדתי במטעי התפוחים והאגסים, אבל המטעים הללו לא היו מוצלחים ביותר וחיסלנו אותם ואת מטעי הכננות ובמקומם עברנו לגדל אבוקדו וליצי.

בשנות המאבק נגד הבריטים, שקדמו למלחמת השיחרור עסקתי בהורדת מעפילים מהאוניות אל החוף. בכל פעם שהיתה מגיעה אוניה בלתי ליגלית היינו כולנו, חברי ה"הגנה", נחלצים לעזרת המעפילים ומסייעים בידם לרדת אל החוף ולהתחמק מעיני הבולשת של החיילים הבריטיים.

היתה לי הרגשה טובה, שאני תורם משהו למען המעפילים עצמם ולמען המדינה שבדרך.

היום ברור לי שמי ששילם על כך היתה רעייתי היקרה והחדשה. לא פעם עזבתי אותה למען הטיפול במעפילים. בימים ההם הייתי פחות ער לקשייה וידעתי שגם כאשר אני נמצא לידה לא קל לה. היא נאלצה לגייס כוחות ולהתרגל לצורת החיים החדשה בשבילה, ואני לא הייתי מסוגל לנהוג אחרת. התמסרות למען המדינה העומדת להיוולד היתה בראש מעייני, ובכך לא הייתי שונה ממרבית החברים בקיבוץ. ההרגשה היתה שאם לא ניתן את מיטב כוחנו וכישורינו, לא נצליח להגשים את חלומנו של כל ישראלי - הקמת מדינה עצמאית. המאבק למען העליה ולמען העולים היה אחד האמצעים בדרך לעצמאות, ובתחום זה היתה לי ממש הרגשת שליחות וחשתי שיש לי מה לתרום.

רב מלחים באניה "קדמה"

ביולי 1947, עם הגעת האוניה "קדמה" לארץ, התבקשתי להצטרף לצוות האוניה בתפקיד רב המלחים ושירתתי עליה במשך שנתיים. העבודה על ה"קדמה", אוניית הנוסעים הראשונה של "צים" נתנה לכולנו, אנשי הצוות, הרגשת סיפוק וגאווה.

בגלל חשיבותה של "קדמה" - האוניה העברית הראשונה - אביא כאן מספר משפטים על ה"ביוגרפיה" שלה.

"קדמה" נבנתה כאוניית שירות מהיר בין סינגפור לפנגג והושקה בשנת 1926 תחת השם "קדה", על שם האיזור במאלאיה שבו נועדה לשייט. בתקופת מלחמת העולם השנייה נערכו בה שינויים והיא הפכה לאוניית סיור ושימשה גם כנושאת גייסות. ב-1945 נבחרה ה"קדה" לשמש כספינת הפיקוד לקראת הפלישה למאלאיה.

לאחר שירות מפואר במלחמת העולם השנייה חזרה הספינה לאנגליה לצורך שיפוצים. כשהוחלט להקים את צי הסוחר הארץ ישראלי נבחרה אוניה זו ע"י חברת "צים" לשמש כאוניה הראשונה שלו. באותה הזדמנות הוגדל ניפחה, נוספו לה תאים המיועדים לנוסעים, והוענק לה הכבוד להיות אוניית החלוץ של חברת השייט הארץ ישראלית. באותה הזדמנות הוסב שמה מ"קדה" ל"קדמה".

מאמץ גדול הושקע בבחירת צוות יהודי לאוניה, אך לא בהצלחה שלמה. רב החובל היה בריטי אוהד הציונות, וקצין המכונה הראשי היה סקוטי, אך רב המלחים היה ישראלי, קיבוצניק ופטריוט גדול - דן גלעד, וכך מרבית אנשי הצוות. "קדמה" הגיעה ארצה ביולי 1947 וזכתה לקבלת פנים מאוד נלהבת בתור "האוניה העברית הראשונה". די"ר וידרא אמר עליה: "אין כמוה בים התיכון, פשוט בובה". היא היתה פופולרית מאוד ונסעו בה ראשי המדינה כמו נשיא המדינה הראשון חיים וייצמן ורעייתו וי"ר הכנסת יוסף שפרינצק. הנשיא חיים וייצמן שיבח את צוות האוניה כשכתב בתום נסיעתו: "השירות המדויק והאדיב, הנקיון והיעילות שבהן מתנהלת על פני הימים ספינה ישראלית זו, מקנה כבוד לא רק לעומדים בראש השירות הימי שלנו, אלא גם למדינתנו ולצטייה המסחרית הצעיר".

"קדמה" היתה חלק מהצי ה"בילתי ליגלי", ובין נוסעיה היו פליטי מחנות הריכוז. אנשי "קדמה" פעלו בין השאר גם ברכישת נשק במחתרת בנמל מרסיי. היא היתה האוניה הראשונה של צי הסוחר שהניפה את דגל ישראל, כשעל סיפונה 450 אנשי מח"ל (מתנדבי חוף לארץ) שבאו לסייע במאמץ המלחמתי, בימי מלחמת העצמאות. בשנת 1952 סיימה "קדמה" את שירותה ב"צים" ונמכרה מחדש לחברת האם הבריטית. (עד כאן מתוך החוברת "קדמה", בהוצאת "צים" חברת השיט הישראלית).

הדוור דן גלעד (מתוך אלבום רמת יוחנן).

שופט באלופות ישראל בשחיה עם דוד סיבור
והשחינית שלומית ניר.

בחגיגות העומר, פסח 1982.

מנקה ביצים בלול 1993.

לאחר שנתיים על ה"קדמה", בקיץ 1949, ירדתי סופית ליבשה ועבדתי במשך שנה כמזכיר לישכת העבודה באיגוד הימאים בחיפה. הייתי נוסע העירה יום יום, כשאני רכוב על וספה - ה"רכוש הפרטי" היחיד שהרשיתי לעצמי להביא מאיטליה, לאחר שנוכחתי שזהו כלי רכב נוח מאוד. באיטליה ראיתי שכמעט לכל אחד יש וספה, וחשבתי לעצמי: אם זה כל כך טוב לאיטלקים, זה ודאי יהיה טוב גם בשבילי.

מאוחר יותר, לאחר שסיימתי את כל תפקידי באיגוד הימאים, עבדתי כ-25 שנה בחצרנות, כאן, ברמת יוחנן. זו היתה עבודה קבועה שבצעתי אותה ברצון ובסיפוק. תפקידי היה להחזיק את חצר הקיבוץ נקיה, ולהרחיק את האשפה. במקביל, כ"עיסוק צדדי" שימשתי כדוור של הקיבוץ. בעצם רק לפני כמה שנים הפסקתי את עבודתי בתור חצרן, ורק בשנת 1996 סיימתי את עבודתי כדוור.

בנוסף לכך הייתי במשך 20 שנה מא"ז, כלומר אחראי על הבטחון השוטף ברמת יוחנן. באותם הימים חיפשו איש בטחון ולא נמצא אדם, עד שהתנדבתי לעשות זאת, למרות שלא הייתי בקי במיוחד בנושאי הבטחון השוטף. בשנות ה-60 פיתחתי תחביב: הייתי שופט מקומי בתחרויות שחיה. עם הזמן קיבלתי קידום והפכתי לשופט בתחרויות רישמיות במדינה. היה זה בתקופה שרמת יוחנן וכל גוש זבולון הופיעו בכותרות בעיתוני הספורט ורמת יוחנן הוציאה משורותיה שני אלופי שחיה ארציים.

השתלבותה של שלומית בחיי הקיבוץ

זמן מה לאחר בואנו לרמת יוחנן החליפה אירנה (רייני בפי כל מכריה) את שמה לשלומית. היה זה אי שם בסוף שנות הארבעים, אבל איני זוכר מתי בדיוק. עם בואה לקיבוץ התקבלה שלומית יפה ברמת יוחנן, אך היה לה קושי להסתגל לחיים החדשים בקיבוץ, למזג האוויר השונה ולכלל אורח החיים המיוחד. בתחילה גרנו בחדר קטן בצריף עלוב והתנאים היו באמת חלוציים ולא קלים. בשנים הראשונות עבדה שלומית במטבח ובבית התינוקות. היא עוד לא ידעה עברית, ובגלל חוסר ידיעת השפה לא יכלה לעבוד עם ילדים מגיל הפעוטון ומעלה. מדי פעם סודרה לעבודה במשרד ובהדפסות. לעיתים היו לה משברים, אך עם חלוף הזמן הם הלכו ופחתו. במשך הזמן נוצרו חברויות, שעזרו לה להתרגל לחיי הקיבוץ. בעצם הקשיים של שלומית לא היו שונים מקשייהן של חברות אחרות, והזמן עשה את שלו. במהלך השנים שלומית השתלבה כאן ואף מילאה מספר תפקידים. באמצע שנות ה-60 התמנתה למזכירה הראשית של פל"ים, מפעל הפלסטיק שהוקם ברמת יוחנן, ושימשה

בחדר האוכל ברמת יוחנן 1971.

עם שלומית בכרם ב-1946.

על הדשא בקיבוץ 1973.

בתפקיד זה מספר שנים. אחר כך פתחה את המועדון לחבר וניהלה אותו תקופה ממושכת. מאוחר יותר הדפיסה את עלון הקיבוץ ושאר הדפסות מוסדיות. היא היתה מיומנת בהדפסה עיוורת בשפות אנגלית ועיברית והקיבוץ נהנה מיכולתה המיקצועית בתחום זה. בנוסף לכך היתה פעילה בוועדות שונות כמו ועדת שיכון, ועדת חינוך, ועדת קשישים ועוד.

שלומית היתה ערה לנושאים פוליטיים. דעותיה היו ימניות יותר מדעותי. יותר קפיטליסטיות. בתחום הכלכלי רצתה שהכסף יעבוד למען האנשים, ולא שהאנשים יעבדו למען הכסף.

ביחסי יהודים - ערבים היתה לאומנית ממני. לא אהדה את מפא"י, ובהמשך את מפלגת העבודה. חשבה שעדיפה ממשלה בראשות יצחק שמיר. שלומית קראה את העיתון "גירוזלם פוסט" בעוד שאני קראתי את "דבר", כל עוד הוא יצא לאור. אני חושב שלעיתון יש יכולת השפעה לא מבוטלת על דעות קוראיו. הייתי מראה לאשתי מאמרים שונים מהעיתון שלי, היינו מתחילים להתווכח בינינו, ובסופו של דבר כל אחד נשאר נאמן לדעותיו.

בתחילה שפת הדיבור בינינו היתה אנגלית, כשהיא לא ידעה עדיין עיברית. במשך השנים, לאחר שהיתה באולפן, יכלה כבר לדבר, לקרוא ולכתוב בעברית. בשנים שהיתה מטפלת של כיתות י" וי"א השתפרה העיברית שלה ללא הכר.

במשך כל השנים שמרנו על קשר עם משפחתה. שלומית העלתה לארץ את אמה, פאולה, לאחר שאביה מת באוסטרליה מהתקף לב בשנת 1947. סבתא פאולה התגוררה יותר משלושים שנה בדירה קטנה ברמת חן. היא נישאה שנית בשנת 1960, והתאלמנה בשנית כעבור 21 שנים. בשנת 1986 עברה להתגורר ברמת יוחנן, ליד בתה, נכדיה ונינייה. כאן חיתה עוד שמונה שנים, עד שנפטרה בגיל 95.

לסבתא פאולה היתה משאלה אחת גדולה, שיעלו לארץ את ארונו של בעלה ולטר, אביה של שלומית. משאלה זו הוגשמה לאחר מאמצים רבים, ועלה בידינו להעביר את עצמות ולטר מבית הקברות היהודי בסידיני לבית הקברות הקיבוצי ברמת יוחנן. לאחר שחשה כי מעגל חייה נסגר, נפטרה סבתא פאולה בבריאות טובה יחסית בשנת 1994. פאולה, שזכתה לחיים ארוכים מאוד קברה את בעלה הראשון ובעלה השני ואף את בתה היחידה - שלומית, שנפטרה כשנה לפנייה.

גורלה של שלומית בשנות חייה האחרונות לא שפר עליה. היא חלתה במחלת דם נדירה שפגמה באיכות חייה, אך לא סיכנה אותם. בתחילת שנות ה-90 לקתה בסרטן העצמות, ושילובן של שתי המחלות היה קטלני עבורה. יסוריה בסוף חייה היו קשים מאוד. ראינו אותה מתענה וסובלת, ויד כולנו קצרה מלהושיעה. היא נפטרה בינואר 1993, בגיל 73.

הימאים כאיגוד מיקצועי

האתגר – לארגן ימאים לאיגוד

מאז ומתמיד הייתי ער לנושא תנאי העבודה של הימאים, כי רציתי למשוך צעירים רבים לעבוד באוניות צי הסוחר הישראלי, והבנתי שלשם כך יש לספק להם תנאי מינימום מתקבלים על הדעת. לאחר תום המלחמה, כשחזרתי הביתה, פגשתי כמה עמיתים, והיצעתי להם שנקים איגוד מיקצועי. הרעיון העיקרי שלי היה שכל ימאי יעבוד שנה בים ושנה על החוף. מרבית העובדים באוניות רצו לרדת סופית לחוף, בעיקר לאחר שהקימו משפחה, כי העבודה בים התישה אותם, והקשתה עליהם לבנות חיי משפחה מסודרים.

תנאי החיים באוניות לא היו משופרים במיוחד. גרנו עשרה מלחים בחדר שהיה מיועד לחמישה, ואת האוכל היינו צריכים להביא מקצה אחד של האוניה אל הקצה השני. כשמספרים למלחים של היום, על תנאי העבודה בימים ההם, הדבר נראה להם בלתי מציאותי.

כולם הסכימו שיש צורך דחוף להקים איגוד ימאים. הן בכל העולם ישנם איגודים מיקצועיים של יורדי הים, אבל איך עושים זאת! ברור שיש לבחור אדם שיגן על תנאי העבודה ועל המשכורות של העובדים באוניות. בימים ההם מנינו בסך הכל כ-40-50 ימאים, והיינו חסרי כל מושג בנושא איגוד מיקצועי וזכויות עובדים. כשהתעוררה השאלה איך נארגן את האיגוד שלנו הצעתי שאני אשאר על החוף ואעשה את העבודה. קיבלנו תמיכה ממועצת הפועלים בחיפה ובמיוחד מאבא חושי, אך התמיכה היתה בעיקרה תיאורטית ומוראלית, כי בשנת 1945 גם למועצת הפועלים לא היה כסף עודף.

באותם הימים סודרה לי תעודה מטעם איגוד הימאים והתחלתי לנהל מו"מ עם רבי החובלים. כדי לגייס תמיכה הייתי צריך לעשות תעמולה בין הימאים ולנסות להפעיל אותם, ולא פעם לדחוק בהם, כי למרות שתנאי העבודה היו קשים וגרועים, המלחים לא כל כך נטו להיכנס למאבק כדי לשפר אותם. פשוט לא היה להם ראש לכך. האמת היא שבכל העולם תנאי החיים של הימאים היו צנועים כמדי, אבל החלטנו לא להשלים ודרשנו לשפר אותם כאן בארץ.

המלחים התחלקו לשלושה סוגים מבחינת מניעיהם לבחור במיקצוע: היו צעירים אידיאליסטים שרצו לכבוש את הים למען הציונות, בנייהם יוצאי הפליים ובוגרי חיל הים. לקבוצה זו השתייכתי גם אני. היו כאלה שהגיעו לים כי לא מצאו פרנסה אחרת, היו - שאהבו את הים ללא שום קשר לציונות

והיו - שרצו להפוך לימאים מיקצועיים.

נשארתי בחוף ולאט לאט גייסתי את האנשים ושיכנעתי אותם שיש טעם להקים איגוד. לאחר מאמצים רבים הגעתי לאיגוד שמנה 12 איש. הצלחנו לשפר את תנאי העבודה, לכן ויתרתי על יציאה להפלגות והפכתי לאיש יבשה שעוסק בצדדים האדמיניסטרטיביים ובזכויות העובדים.

מרכז העשייה של ההסתדרות היה בתל אביב והפעילות שלי חייבה אותי לנסוע לעיר הגדולה לעיתים קרובות. עד מהרה גיליתי שלמרות שהאיגוד שלנו כלל מלחים וקצינים גם יחד, לקצינים ישנן דרישות אחרות משאר הימאים. המלחים התלוננו במיוחד על תנאי העבודה המשפילים והקשים, ורצו תנאים הוגנים ומשופרים יותר, ואילו הקצינים רצו משכורות גבוהות יותר. ניסיתי ללמוד מה הם ההבדלים ומה אפשר לעשות למען כל סקטור, ואכן, לאט לאט השתפרו התנאים.

עם הזמן למדו בעלי האוניות לדעת שחייבים לעבוד יחד עם איגוד הימאים למרות שהיו חילוקי דעות עמוקים. כל צד השקף על המציאות במשקפיים שונים.

ביקרתי בארצות הברית וראיתי איך מאורגן האיגוד שלהם. אצלם זהו מוסד גדול שנמצא בבית רב קומות. כשהם מנהלים משא ומתן בענייני העבודה, הם יודעים את תנאי העבודה טוב יותר מאשר נותן העבודה, כי הם לומדים זאת לפרטי פרטים, ובעקבות זאת לכל משא ומתן יש יד ורגל.

אני זוכר שבשנות ה-40 היה סכסוך על האוניה "עתידי", אחת האוניות הקטנות שלנו. כפי שהיה מקובל בכל העולם רצינו גם אנחנו תוספת משכורת כגלל הסיכון שהיה בהפלגה בימי המלחמה. בעל החברה סרב לבקשתנו.

אמרנו: "אם לא תיתנו תוספת" נכריו שביתה".

גייסתי לעזרתנו את אבא חושי. השביתה נמשכה כמה ימים עד שבעלי האוניה נכנעו ללחץ שלנו. התנאים השתפרו וגם עבודת המלחים התייעלה.

כשרציתי לעזוב את המשרד לא היה למי למסור אותו. חיפשנו וחיפשנו מחליף מבין הימאים ולא הצלחנו למצוא. המצב הגיע לידי כך שהיצענו כמזכיר האיגוד את אליהו שרפשטיין המכונה שרי מנבעת חיים. הוא היה רחוק מאוד מענייני ימאות. היה טפסן במקצועו ועסקן ציבורי באופיו. היו שטענו: "מה פתאום טפסן יהיה מזכיר איגוד הימאים!"

אמרנו: "אין אחר."

הנהג בהסתדרות היה שהמזכיר של כל איגוד מיקצועי הוא אחד מאנשי המיקצוע בתוך אותו האיגוד. כלומר במינויו של שרי היתה באמת חריגה מן המקובל, אבל הוא היה מזכיר טוב.

באותה התקופה סיימתי את הקריירה שלי כימאי.

רב מלחים על האניה "קדמה" 1947.

נאום ברכה באיגוד הימאים 1950.

שביתת הימאים

שביתת הימאים היתה אירוע מאוד מרכזי ומסעיר בשנותיה הראשונות של המדינה. כל הפרשה החלה כמאבק של איגוד מיקצועי הדורש שיפור תנאי העבודה, אך במשך הזמן הלך המאבק ותפח, צבר גובה וקיבל מימדים שהרעידו וזעזעו את המדינה הצעירה שמוסדותיה עדיין לא גובשו. בין הגלים הגועשים והזועפים טולטלתי גם אני, הקטן, ונסיתי לנווט לפי מיטב הבנתי, נסיוני ויכולת הפעולה שלי.

כדי להמחיש על מה ניטש הוויכוח בין הימאים השובתים לביני, אביא קטעים מן הספר "שביתת הימאים" שנכתב ע"י נמרוד אשל, שעמד בראש השובתים. כהמשך לכך אספר על חילוקי הדעות שהיו לי עם נמרוד, בעיקר בתחום דרכי הפעולה ושיטת המאבק.

סוציאל דמוקרטים בפה ובולשוויקים במעשה

(גירסתו של נמרוד אשל)

בתחילת הספר מזכיר נמרוד שהימאים ששבתו היו בחלקם בוגרי הפלמ"ח והפלי"ם, אלה שאלתרמן כתב עליהם: "נושאי עמם עלי שכם", שהבולט והמפורסם שבהם היה יצחק אהרונוביץ (אייק) ששלוש שנים לפני כן היה קברניטה של אוניית המעפילים הנודעת "אקסודוס". ומוסיף נמרוד: "לאחר שבע שנות שירות לאומי בפלמ"ח והפלי"ם שמעתי איך פקיד רשות ממלכתית במדינתי החדשה מסנן את המילים: "אנחנו לא צריכים כאן פרויטים מן הפלמ"ח".

ומוסיף וכותב נמרוד אשל בספרו:

"רב המלחים היה דן גלעד, חבר קיבוץ רמת יוחנן. דן היה קשיש מאיתנו בשנים אחדות, איש נוח לבריות ונעים הליכות. דן ואני היינו חלוקים כמעט בכל עניין ומתווכחים על כל דבר. אינני זוכר נושא שלא היו בינינו חילוקי דעות לגביו, למעט עניין אחד, הקיבוץ.

המחלוקת העיקרית בינינו היתה דרישתו של דן שנעבוד שעות נוספות לאחר שעות העבודה הארוכות שהיו לנו ביום העבודה השיגרתי.

"מה אתה רוצה", התרסתי כלפיו, "שאחרי כל השעות הנוספות שאנחנו חייבים לבצע, ומבצעים ללא טענות, במשמרות הלילה, בכניסות ויציאות בנמלים, במזג אוויר רע ובתנאי ראות לקויה, בשבתות, בחגים, בהכנות לעבודות מיטען, בתזווחות ועיתוקים בנמלים בעיקר בשעות הלילה, אחרי כל זה אתה עוד חושב שנעבוד גם שעות נוספות באחזקה שיגרתי? איפה אתה חי? לא שמעת על מלחמת האזרחים ושיחרור העבדים

בארצות הברית! אתה לא חושב שגם לימאי מחורבן מגיעה פעם שעה למנוחה או לקריאה?"

"זה רק לטובתכם" היה דן משיב בחיך נעים, "כדי שיהיו לכם כמה דולרים בכיס כשתרדו לחוף. הרי רק מן המשכורת אי אפשר לשתות אפילו בירה כמה שרוצים."

"כמה שאתה צודק" הסכמתי. "השכר שלנו הוא באמת שערוריה... השכר שלנו הוא בדיחה, אבל שכר שעה נוספת הוא עלבון."

בסופו של דבר עבדנו שעות נוספות, קצת יותר ממה שרציתי אני, וקצת פחות ממה שרצה רב המלחים דן גלעד. עוד אחת מן הפשרות הקטנות של חיינו. להבנה לא הגענו ובוודאי לא להסכמה, אבל גם ריב של ממש לא התגלע בינינו. עם דן טוב המזוג היה קשה לריב.

ומוסיף נמרוד: בימי השביתה היה דן פעיל בגיוס מפירי שביתה, שניתן להם הכינוי הפיוטי "מתנדבים". בכל זאת קשה היה לי לראות בדן אויב ממש. שלא כמו "כל אנשי המלך" שהיכרנו, ראיתי בו אדם החי באמונתו, תהיה שונה מאמונתנו ככל שתהיה.

הוויכוחים האין סופיים עם דן גלעד סביב שולחן האוכל ועל הסיפון ובהפסקות הקפה היו חלק משיגרת חיינו כל ימי הפלגתי על ה"חיפה". דן היה חסיד שיטת השתדלנות וה"קשרים".

"זה באמת לא בסדר", היה מסכים ללא קושי עם כל תלונה. "באמת צריך לדבר על זה עם אבא (חושי)".

כשהתקבלה על דעתו הצעה כלשהי, היה מבטיח שישוחח על כך בחיפה, עם יוסף (אלמוגי). "ירק קצת סבלנות, והכל יסתדר", היה אומר.

בהמשך טוען אשל: בעיית המגורים באוניות הישנות והרעועות היתה מקור לשיבושים ולסכסוכי עבודה. חמורה ממנה היתה בעיית הכסף הזר שהיינו אמורים לקבל בנמלים. הלירה הישראלית לא היתה מטבע עובר לסוחר לכן הובטח בחוזה העבודה שכל ימאי רשאי למשוך בנמלים זרים סכום מסויים במטבע מקומי. כך היה אמור להיות ולא כך היה.

ובנושא המזון, יום אחד קיבלה אונייתנו ציוד ואספקה.

"תראו, תראו!" זעק הטבח בקול גדול. הוא עמד מעל גוש בשר גדול. כשקרבו התגלתה לעינינו, על רקע הגשר האדום חותמת כחולה באותיות קידוש לבנה: "לשימוש לגני חיות ואוניות בלבד".

השלכנו את הגוש לרציף, גירשנו את הספק מן האוניה בכבוד הראוי וכיבדנו גם את

הכלכל הראשי באזהרה הולמת: "נדמה לי שזה לא המיקרה הראשון. אסיפת הצוות הטילה עלי לומר לך שגם בלי החותמת הזאת לפחות חלק ממה שאתה מאכיל אותו בזמן האחרון מתאים לנן חיות".

התשובות שקיבלנו לכל בקשה לשיפור תנאי המגורים, העלאת שכר ותיקון ליקויי בטיחות היו אחידות: "אין כסף, אין תקציב". לא יכולנו שלא לשים לב לרמת חייהם והוצאותיהם האישיות של האנשים שמהם קיבלנו את התשובות הללו. היה קשה לא לראות את הניגוד בין הביזבוז הגלוי והראוותנות של הפקידות הבכירה בחברת "שוהם", ובין היד הקפוצה שלה כלפינו, הימאים. לא פחות בולט היה הפער בין מה שנדרש מאיתנו בתחום המקצועי ובין מה שלא נדרש מן המנהלים. גם היום אינני יודע מה פגע יותר ברוב הימאים ובעיקר בקצינים הבכירים: הקיפוח בשכר או הזלזול במעמדם המיקצועי. את פרי הבאושים של פעילות המנהלים אכלנו אנחנו הימאים יום יום. רוב האוניות שקנו המנהלים היו גרוטאות שנועדו להיפלט מן השוק, והחוזים לשיפוצי האוניות לא ענו על הצרכים. הגיונים שסיגלו לעצמם מנהלינו לא היו מביישים רוזנים ושועי ארץ. כאילו נולדו אילי ספנות.

לא פעם נשאלתי מדוע לדעתי תמכה הקצונה, אף הבכירה, בשביתת הימאים! אין קרה שרוב רבי החובלים והמכונאים הראשיים הזדהו עם מטרות המאבק ואחדים מהם תמכו בסתר בשביתה! התשובה הנראית לי היא שהימאים בדרגות הנמוכות והבינוניות נפגעו בעיקר מן השכר הנמוך ומתנאי העבודה הקשים ואילו הקצינים הבכירים ובעיקר אנשי סגל הפיקוד היו מתוסכלים בגין ההשפלה וחוסר ההערכה וההרחקה מעמדות השפעה. זחיחות הדעת וההתנשאות של מנהלי החברה פגעו בעיקר בימאים הוותיקים ובסגל הבכיר.

בספטמבר 1949 התקיים כינוס ראשון של ימאים במדינת ישראל ביוזמתו של יוסף אלמוגי, שגם ניהל אותו. היה לו מידע משלו על הלוח הרוחות באוניות והוא החליט לתפוס את השור בקרניו.

ונמרוד ממשיך: באותה התקופה גברה הפופלריות של בית יורדי ים. האסיפות והפגישות שלנו חזרו מהגלות לנמל הבית. שם המישחק היה כו ח. כולם היו בדעה שגולנדסקי (מזכיר איגוד הימאים) הוא אסון, וחשבו שדרוש שינוי בשיטה. המסקנה שחילחלה לתודעה היתה שדרוש י י צ ו ג נ ב ח ר - ייצוג אמת של הימאים. מאחר שירדתי אל החוף לתקופת לימודים השתתפתי בישיבות הוועד, ונושאי האיגוד המיקצועי, זכויות העובדים ותנאי העבודה החלו לעניין אותי. בשנתיים שעבדתי בתנאים שהיו חממה לנביטת זרעי מחאה והתקוממות הבנתי שכל מה שקראתי

בספרים אינו מספיק ועלי ללמוד בנוסף על לימודי הימאות חומר עדכני בנושאי עבודה. למדתי לדעת שבכל מדינות הים שכרו של ימאי בכל מחלקה ודרגה גבוה, ולפעמים כפול מן השכר הממוצע במשק, ואילו שכרנו נמוך מאוד בסולם השכר המקובל בחוץ העבודה של ההסתדרות, לפעמים כדי מחציתו.

לא סברתי ששכרו של מזכירנו היה גבוה מדי. מה שקומם אותי היה ה פ ע ר בין שכרו של נציג הימאים לשכרם של המיוצגים (או האמורים להיות מיוצגים) על ידו, והתנגדותו לכל שיפור בשכר הימאים.

בפגישה ידידותית עם אלמוגי נסב הויכוח על השאלה: האם מזכיר האיגוד יהיה אדם ממונה על ידי אלמוגי או מזכיר נבחר. אלמוגי נהג באגודת הימאים כאילו זוהי נחלה פרטית שלו. ניסה להשליט שיטת בחירות מפלגתיות בהנחה שכך יצליח לפצל את הימאים - שיטת הפרד ומשול. לכך התנגדנו.

ביקורתנו נסבה על:

שכר שאיננו מספיק

תנאי עבודה מפגרים

פיטורים שרירותיים של חברי ועדי אוניות

פרוטקציה שמתבטאת בפתקים ל"אנשי שלומנו" בלישכת העבודה ושותפות בין מעסיקינו ובין הוועד והמזכירות שלנו האמורים לייצג אותנו.

אסיפת הימאים בחרה ועד משלה. אך באסיפה שיום אלמוגי הודיעו שחברי הוועד הם "פגומים באישיותם, שייכים לכתופיית מברחי סמים בין לאומית, מתכננים קשר קומוניסטי לניתוק אגודת הימאים מן ההסתדרות ורוצים להרוס את חברת "שהם". כמו כן הודיעו שמי שישתף פעולה עם מועצת פועלי חיפה יזכה בתוספת כספית.

שביתה על האוניה "נגבה" הוכיחה שוב את דרך הפעולה של גולנדסקי, מזכיר איגוד הימאים. מבלי לשמוע את טיעוני הימאים הוא הודיע שאסור להם לשבות.

עם בואה של "נגבה" לנמל חיפה, שמע נמרוד אשל את סיפורם של ימאי ה"נגבה": התברר שבאוניה "נגבה" אירעה תקלה והיא נאלצה לעלות על מיבדוק. מערכות האוניה הודממו והשירותים נסגרו, כרגיל במיבדוק. ללא האיוורור נהפכו מדורי המגורים והאולמות הציבוריים לכיבשן לוחט והמחסן התמלא בעכברים. הצוות פיזר רעל כדי להשמידם. שלושה ימים גירשה צחנת הפגרים את פועלי המספנה מן האוניה והמלחים קיבלו הוראה לבצע את העבודות במקומם. הם נותרו ללא פרוטה בכיס ולא ירדו לחוף, אך המחנק, החום והסירחון באוניה היו גרועים מבית כלא. אחרי שבועיים בנהינים הזה הם ביקשו מגיזבר האוניה לממש את הסעיף בחוזה העבודה שהם זכאים למשוך עד 50 אחוזים משכרם במטבע מקומי. הגיזבר ענה שאין לו סמכות. שלחו

מיברק למזכירות האגודה וביקשו את התערבותה. על כך לא קיבלו תשובה. רק אחרי שפרצה השביתה קיבלו מיברק מגולנדסקי: "חיזרו מייד לעבודה תקינה. אם לא - כל אחד מהצוות ישא אישית בתוצאות".

בבואם לארץ הוחלט לגייס לצבא את כל עובדי האוניה "נגבה" שהכריזו על שביתה. ימאי ה"נגבה" הורדו בכוח ע"י שוטרים מהאוניה.

לאחר ששמע את סיפורם של מלחי "נגבה", הכריז איגוד הימאים על שביתה כללית, לאות סולידריות.

דרישות הימאים היו:

- * להכיר בנציגות הזמנית כמייצגת יחידה של ימאי ישראל
- * לבטל את צווי הגיוס לצבא של ימאי "נגבה"
- * בית הדין העליון של ההסתדרות ידון ויפסוק בכל הבעיות שבגינן פרצה השביתה.

שישה ימים נמשכה השביתה שנקראה "השביתה הקטנה".

מכתב של אלמוגי שבו הוא נענה לדרישות הימאים החזיר את העובדים לאוניות. הפסיקה בסיכסוך עברה לבית הדין של ההסתדרות אך משפט ההסתדרות הופסק באמצע, ולא פורסם לו פסק דין.

בבחירות הימאים זכתה הנהגת הימאים לרוב מוחץ.

לאחר פגישה מאוד צוננת עם מזכיר ההסתדרות מרדכי נמיר, שבה הוא סרב להתייחס לטענותיהם ורק הצהיר: "כינוס הימאים חייב להתפזר ללא דיחוי!" הוחלט בכנס של הימאים פה אחד, שהימאים חותמים על תצהיר האומר: "כל עוד אין לי איגוד מקצועי המאושר ע"י ההסתדרות כמתחייב מחוקתה, וכל עוד אין לי לישכת עבודה מוכרת כחוק, כפי שהיה כל השנים, הנני מגיש בזאת את התפטרותי מהאוניה."

ב־12.11.51 הגישו הימאים של 6 אוניות את התפטרותם. כעבור מספר ימים הבינו שעדיף להכריז על שביתה, ולא על התפטרות. התפטרות תצדיק חיפוש אחר ימאים מחליפים, בעוד שגיוס מפרי שביתה לא יעורר אהדה בציבור.

היתה גם מלחמת הורדת מודעות מהקירות. "פלוגות הפועל" (בפיקודו של אלמוגי) גויסו לפעילות יחד עם המשטרה נגד הימאים. מטרתם היתה לתקן מה ששובש בקלפי. בשלב זה הסכסוך החל לקבל גוון פוליטי: העיתונים "דבר" ו"הדור" עמדו לרשות מפא"י, והביעו את התנגדותם לעמדת הימאים. כותרת ענק בעיתון "דבר" זעקה: "בן גוריון: הימאים - אויבי המדינה".

לעומתם העיתונים "על המישמר" "קול העם" והשבועון "העולם הזה" תמכו בעמדת איגוד הימאים. ואילו "הארץ" "הבוקר" ו"הצופה" שמרו על נייטרליות זהירה.

עם כל הגוון הפוליטי שסכסוך הימאים החל לקבל, ראוי להזכיר שרבים מאנשי הצוותים של האוניות היו חברים רשומים במפא"י, ואף על פי כן הצביעו נגד הוועד של אלמוגי, ותמכו ברשימת "הנציגות הזמנית". נכון שמפ"ם ומרבית משוחררי הפלמ"ח תמכו בשובתים בגלוי. הפגנה ועצרת של הימאים זכתה לתמיכה רבתי מצד הציבור.

ב-22.11.51 החלה שביתת הימאים. "הגלילה" היתה האוניה הראשונה שימאיה הכריזו שהם שובתים.

בתגובה לכך גייסה ההסתדרות מתנדבים, מפרי שביתה. חלק מן הימאים בדימוס שוכנעו ע"י איגוד הימאים לא לשבור את השביתה ולא שיתפו פעולה עם ההסתדרות. דן גלעד מונה מחדש על לישכת העבודה לימאים וגייס "מתנדבים" למלא את מקומם של הימאים השובתים. שוטרים קיבלו הוראה לדאוג לשלומם של "המתנדבים" - מפרי השביתה. פרצה תיגרה בין ה"מתנדבים" לבין הימאים, והמישטרה הורידה בכוח את צוות האוניה. מחזה זה חזר על עצמו בכל אוניה שהגיעה לחיפה. האוניה נכנסת לנמל, הצוות מודיע שהוא מצטרף לשביתה, "מתנדבים" באים בליווי שוטרים, מורידים בכוח את הימאים לחוף. ה"מתנדבים" נשארים על האוניה ומפליגים בה, ואחרי שהם משביעים את רעבונם לטיול חינוך, רובם נוטשים אותה.

ב-23.11.51 פורסמה בעיתונים ובכרוזים על לוחות המודעות "קריאת אחים לימאים השובתים", עליה היו חתומים: יצחק שדה, חיים גורי, אורי אבנרי, חיים חפר משה שמיר, נועה אשכול, נתן שחם, אבא קובנר ועוד סופרים ואמנים רבים.

ב-26.12.51 קיבלו 34 ימאים, צווי גיוס לצבא. נתן אלטרמן ניסה להתערב אצל בן גוריון כדי לשחרר את הימאים מהצבא, ונכשל. הימאים זכו לתמיכה מתלמידי בית ספר לימאות וממורים שונים. אברהם שלונסקי תמך במאבק הימאים. החלטת הימאים אומרת: לא רוצים להחשב לעריקים, לכן נתגייס לצבא לאחר שניקבע את מנהיגי השביתה הבאים. כמו כן יש להכריז על שביתה של כל אוניות הסוחר הישראלי בכל אתר ואתר.

כוחות משטרה גדולים מפזרים באלות ובסילוני מים עצרת של הימאים ותומכיהם. בדיון בכנסת ב-9.12.51 הודיע בן גוריון: "אין מפירי שביתה. יש מפירי חבלה. נכשל נסיון החבלה של אויבי המדינה."

בסיומה של פגישת הידברות ב-11.12.51 עם שאול אביגור, שלא עולה יפה מכריז אביגור: "נראה שיהיה עלינו לוותר על דור זה של ימאים."

בפגישה נוספת של נציגי הימאים עם אביגור מגיעים להסכם האומר:

- * השביתה תיפסק.
- * כל הימאים השובתים יחזרו לאוניותיהם בהקדם.
- * ההסתדרות תפעיל השפעתה לשחרור כל הימאים שגויסו לצבא.
- * מועצה מיוחדת של ההסתדרות תתכנס בקרוב ותדון בכל הבעיות של איגוד הימאים."

למחרת ההסכם עם אביגור, ותוך התעלמות מוחלטת ממנו, התרחש "יום השישי השחור". שוטרים ואנשי "מיליציות אבא חושי ואלמוגני" הקיפו את "בית יורדי היס". כוחות משטרה ומשמר הגבול התרכזו על רציף הנמל. מפגינים עקרו את שערי הנמל מצריהם. אמבולנסים קלטו את הנפגעים שמשפרם גדל מרגע לרגע. שתי אוניות צפרו להודיע שהן מותקפות.

ספינות גרר וספינות כיבוי אש התזו סילוני מים על הימאים העומדים על סיפוני האוניות והימאים השיבו להם בזרנוקי כיבוי האש של כלי השייט. האוניה "תל אביב" שהיתה בפיקודו של אייק, הצליחה כך להדוף את נסיונות הפלישה. ימאי ה"תל אביב" הצליחו לגבור על השוטרים ולהדוף אותם פעם אחר פעם מהאוניה. לבסוף הודיע מפקד השוטרים שיש ביניהם פצועים והרוגים. רק אז הפסיקו הימאים את מאבקם. מאוחר יותר התברר שהודעה זו היתה שיקרית.

משיחה מאוחרת עם סגן מפקח המשטרה נחמיאס התברר שמבצע השתלטות המשטרה על הימאים תוכנן זמן רב לפני כן ע"י אלמוגי ועסקני מועצת פועלי חיפה ללא כל תיאום עם שאול אביגור שטרח לנהל מו"מ עם הימאים, ובלי ידיעתם של בכירי המשטרה.

לאחר "יום השישי השחור" יוזמים מספר קצינים ללא הצלחה החלטת כניעה. כושר העמידה של הימאים נחלש והמורל ירד.

ב-21.12.51 מוצאים שני רבי חובלים, אייק ואגריקו לוי נוסחת פשרה שמתקבלת על כל הצדדים. וזהו נוסח הפשרה:

- * הכינוס מכריז על הפסקת השביתה.
- * ההסתדרות תחזיר את כל הימאים לעבודתם.
- * ההסתדרות תשתמש בהשפעתה הציבורית לשחרר את אנשי הצי המסחרי שגויסו לצה"ל מאז פרוץ הסיכסוך.
- * כל השאלות האירגוניות של איגוד הימאים יוכרעו במועצת ההסתדרות שתתכנס בהקדם לאחר גמר השביתה.

ביום שני 24.12.51 אחרי ארבעים ושלושה ימים של מערכה כבדה וסוערת תמה שביתת הימאים.

נמרוד אשל חוזר ומדגיש ששביתת הימאים פרצה ללא כל קשר בין הימאים לבין הנהגת מפ"ם ואף ללא ידיעת מוסדותיה. לו לא פעלו אלמוגי וכן גוריון כפי שפעלו, נוכח האכזבה שהנחילו להם תוצאות הבחירות באגודת הימאים, לא היתה פורצת השביתה. תמיכת מפ"ם בשביתה והעסקת השובתים בקיבוצים החלו רק לאחר שהשביתה היתה לעובדה. הסכנה שנשקפה למפא"י מן הימאים היתה אובדן שליטתה של המפלגה באגודת הימאים. המאמינים בנצח שלטון מפא"י, פחדו בעיקר מסינדרום הדומינו, שמא יידבק הנגע ויתפשט לאיגודים נוספים ואכן היה לכך בסיס.

השביתה לא יכלה להסתיים בנצחונו של איגוד קטן של ימאים נגד הבלוק הכל יכול של הממשלה וההסתדרות. אך אחרי שביתת הימאים איש לא ניסה עוד לבטל תוצאות של בחירות דמוקרטיות ולסכל הכרעה בקלפי. כניעה למנגנון ההסתדרותי היתה בגידה בבחורים והפקרתם לשלטון רודני. הממונים החדשים מטעם ההסתדרות עשו כמיטב יכולתם לטובת הימאים ושילבו אותם בניהול האיגוד. תיק הימאים הוצא מידי של אלמוגי והיה בכך עלבון צורב לאיש.

הישגי השביתה:

- * הצלחה גורפת בקלפי
- * עמידה במשך חודש וחצי בשביתה
- * סיום השביתה כשהימאים מהווים גוף מלוכד
- * רוח לחימה ומורל גבוה וסולידריות במשך כל ימי השביתה
- * השגת שיפור עצום בתנאי עבודתם של הימאים. השכר הוכפל ושופר מצבו האירגוני ומעמדו החברתי של הימאי
- * קידום שלטון החוק והדמוקרטיה בישראל.
- * שביתת הימאים חיסלה את ה"גולנדסקים" הממונים מטעם ה"אלמוגים" שניהלו את ענייני העובדים על פי אותו הקו.

בתחילת הספר ואף בסופו מציין אשל שבכל מאבק הימאים נגד המימסד ההסתדרותי היתה סתירה בין המוצהר לבין המתרחש בשטח: מצד אחד עמד השלטון ההסתדרותי שהגדיר עצמו כסוציאלי-דמוקרטי, אבל הלך בדרכים בולשוויקיות, ומצידו השני של המיתרס עמדו אנחנו, הימאים, שחלק ניכר מבין חברינו גילו אהדה לשמאל ולברית המועצות אך בפרקטיקה היינו קנאים לדמוקרטיה ולמימוש זכות הבחירה.

עד כאן תקציר גירסתו של נמרוד אשל כפי שהובאה בספרו "שביתת הימאים" שיצא לאור בשנת 1994.

צדיקים לא היו בשני הצדדים

(גירסתי בקשר לשביתת הימאים)

היו לי יחסים אישיים טובים עם נמרוד אשל, אך שררו בינינו חילוקי דעות חריפים. שנינו היכרנו בעובדה שהימאים אינם מרוצים ממשכורתם שהיתה באמת נמוכה, ומן התנאים הנלווים. למשל נאבקנו על הזכות הבסיסית לקבל נעלי עבודה. בעלי האוניות סרבו להעלות את משכורת הימאים. הם אמרו: "מה אתם כבר עושים?" אמרנו: "תראו מה עושים ימאים באוניות של ארצות אחרות. אנחנו רוצים רק את אותם התנאים. לא יותר."

על זה התנהל ויכוח ממושך.

במשך כל השנים שלפני השביתה היה קשה מאוד למצוא מזכיר לאגודת הימאים. אף אחד לא התלהב להישאר בחוף ולטפל בתנאי העבודה. היה לימאים נוח שאני אטפל בזה. הם נתנו לי את יפוי הכוח שאייצג אותם. הייתי הימאי בעל הוותק הכי גדול, ולכן סמכו עלי שאני יודע על מה אני מדבר.

כשפרצה השביתה הגדולה של הימאים בנובמבר 1951, הייתי כבר כמה שנים מחוץ לעניינים. עבדתי ברמת יוחנן והייתי שמח בחלקי. פתאום באו אלי ודרשו ממני לחזור לתקופת מה לעבודה באיגוד הימאים. העבודה הזאת באיגוד הימאים לא היתה תענוג גדול בשבילי. אני לא כל כך בנוי לניהול משאים ומתנים מתישים וודאי שלא להנהגת שביתה.

בראש דורשי השביתה עמד נמרוד אשל, מלח צעיר ומוצלח, יוצא הפלמ"ח, בעל כריזמה ויכולת להנהיג. לידו היה יצחק אהרונוביץ (אייק), רב חובל מנוסה, שבעבר היה הקברניט של האוניה "אקסודוס". הויכוח בין נמרוד אשל לביני היה סביב השאלה באיזו שיטת מאבק לנקוט. לנמרוד שהיה צעיר ונמרץ נגמרה הסבלנות מהר יותר. הוא אמר: "מדברים, מדברים, ושום דבר לא יוצא מזה. לכן צריך להכריז שביתה. אנחנו צריכים להפגין כוח."

אני הייתי בדעה שזוהי איננה הדרך המתאימה. בתנאים שלנו ושל הספנות, כשהמאבק שלנו רק מתחיל, לא צריך מייד לרוץ לשביתה. דעתו של נמרוד שנלך לשביתה ונארגן "פייט" גדול, היתה יותר אטרקטיבית מדעתי, וזכתה לתמיכתם של מרבית הימאים, ואילו המלצתי שניאבק בדרך של משא ומתן, כלומר בצורה יותר מתונה, היתה בדעת מיעוט.

ערכנו כנס של הימאים שכלל גם קיבוצניקים רבים שתמכו באירגון השביתה. השביתה לוותה בהפגנות סוערות, והמשטרה פיזרה אותן, והנשא תפס כותרות שמנות בעיתונות.

כידוע, אונייה יכולה להפליג רק אם יש בה לפחות 4 מלחים מוסמכים, עם תעודות, שידועים את עבודתם. מאחר והימאים שבתו, ולמדינה הצעירה ניגרם נזק כספי אדיר, הורידו אותם מהאוניות והביאו במקומם מלחים איטלקים או יוונים. לאחר שהוחלט על תחילת השביתה הייתי מגיע לחיפה בכל יום ומשתתף בישיבת הוועד, ואחר כך הייתי הולך לבעלי האוניות ומנסה עוד פעם לשכנע אותם בצידקת הדרישות של הימאים.

אינני מתכחש לעובדה שעסקתי בתפקיד המאוד לא פופולרי של גיוס מפירי שביתה והבאתם לאוניות במקום המלחים השובתים. יש להניח שעוררתי כעס רב בקרב השובתים. עשיתי זאת משום שהייתי משוכנע שהשביתה היא אסון. האמנתי בכל ליבי שבאמצעות השביתה לא נשיג דבר. הסתמכתי על הנסיון שצברתי כבר בשביתה של האוניה "עתיד", בשנת ה-30.

גם דרישתו של נמרוד שהוועד של איגוד הימאים יבחר את נציגיו ואת מזכיר הוועד, נראתה לי לא מוצדקת. לפי מיטב ידיעתי כל הוועדים ומזכיריהם מונו על ידי ההסתדרות ולא נבחרו. לא ראיתי שום סיבה שאיגוד הימאים יהיה שונה משאר האיגודים, מה עוד, שמרבית חבריו נמצאים רוב הזמן על הים או בנמלים זרים.

יוסף אלמוגי היה מזכיר מועצת פועלי חיפה באותם הימים, ואבא חושי היה שר העבודה. אני האמנתי באנשים אלה וראיתי בהם כמו גם בנמיר ואבינור מנהיגים בעלי שיעור קומה, נציגי המפלגה שלי והאמנתי בצידקת מעשיהם. רק מאוחר יותר נוכחתי שלמרות שאלמוגי היה אמור לייצג את דרישות העובדים, הוא העמיד עצמו בצד המימסד, וניסה לשבור את השביתה. הן אלמוגי היה זה שהביא את היוונים והאיטלקים כדי שיחליפו את המלחים שלנו.

כשהשביתה נעשתה יותר ממושכת ורצינית, והכבידה על עיסקי הימאות, גייסו את נמרוד אשל ואת אייק לצבא. אנחנו הקמנו רעש גדול ואמרנו: "גייסו של מארגן שביתה לצבא, על רקע מאבק על זכויות מיקצועיות, זהו מעשה שלא ייעשה; צעד הנוגד את חוקי המאבק המקצועי".

לדעתי, היה זה באמת דבר מכוער שאין לעשותו. העבירו את נמרוד ואת אייק לצריפין והם ישבו שם מנותקים ממרכז ההכרעות.

שותפיו של אלמוגי לגיוסם לצה"ל של נמרוד ואייק, היו שאול אביגור ועוד חברים בוועד הפועל של ההסתדרות. הם טענו שזוהי הדרך היחידה לשוב את השביתה, שגרמה להפסד כספי גדול.

בסופו של דבר הצליח אלמוגי לשוב את השביתה, שבה לקחו חלק כ-180 איש במשך כחודש וחצי.

עם סיום השביתה שחררו מהצבא את נמרוד, והחזירו אותו לריכוז אגף המלחים. יותר מאוחר הוא למד בבית הספר הימי והפך לקצין ולרב חובל מצליח. יש לזכור שהיתה זו השביתה הגדולה הראשונה לאחר הקמת המדינה. שביתה שעשתה הרבה רעש בציבור, למרות שלא היתה עדיין טלוויזיה.

אני בטוח שהשביתה קיבלה מימדים גדולים יותר בעיקר משום שמעבר למצוקת הימאים, רצו הפוליטיקאים לעשות ממנה הון פוליטי. מצד אחד הוועד הפועל של ההסתדרות, בהנהגת מפא"י, תבע את אגודת הימאים למשפט, כי הוא טען שהשביתה מתבצעת בניגוד לדעתו. מצד שני "על המשמר", עיתונה של מפ"ם, "קול העם" עיתון המפלגה הקומוניסטית, וכן השבועון הסנסציוני של הימים ההם "העולם הזה" בעריכתו של אורי אבנרי, תמכו בשובתים, והפכו לשופר שלהם.

אני מודה שמפא"י, המפלגה שלי, היתה די בולשוויקית בהתנהגותה, ורצתה לשלוט שלטון בלתי מוגבל בכל החזיתות. צדיקים לא היו בשני הצדדים. כל אחד בא עם החשבון שלו. בין שני הכוחות הגדולים האלה, ניסיתי אני, הקטן, לתמרן בצורה עניינית. אמנם לא הסכמתי עם אף אחד מהצדדים, ובטווח הקצר השביתה נשברה למורת רוחי, אך בסופו של דבר תנאי העבודה של הימאים שופרו מאוד והיום הם שונים לחלוטין מאלה ששררו בשנות ראשיתה של המדינה. כשראיתי את תוצאות המאבק בטווח הרחוק, היה לי סיפוק רב מההישגים ומתנאי העבודה שהשיגו הימאים.

וראה בנים לבניך

המשפחה מתרחבת – הילדים והנכדים

בשנים הראשונות לאחר נישואינו היתה שלומית בשלבי הסתגלות לסביבה החדשה ולחיי הקיבוץ. בתנו הבכורה תמנה נולדה בשנת 1952, מספר שנים לאחר נישואינו. כשחשבנו על שם לתינוקת שלנו, לא רצינו שם מאוד שיגרותי, לכן חיפשנו במילון הלוך וחזור וכך הגענו לשם תמנה. ביקשנו שיקראו לה תמנה במלרע, עם דגש על ההברה האחרונה.

לא היו לנו שום בעיות מיוחדות בגידולה של תמנה. היא היתה ילדה רגילה. היתה חובבת ספורט ושיחקה כדורעף. בבית הספר למדה טוב ולא היו לנו קשיים בתחום החינוכי.

בנושא הלינה היו ברמת יוחנן חילוקי דעות בין חסידי הלינה המשותפת לבין תומכי הלינה המשפחתית. לשלומית ולי היתה דעה נחרצת לטובת הלינה המשותפת. חשבנו שאם נהוג אצלנו חינוך משותף, הוא צריך להיות משותף לאורך כל החזית, ולא שבתחום הלינה ניסוג ללינה משפחתית. לדעתנו השאלה היתה: מי הוא הנשא העיקרי באחריות לגידול הילד, המחנכים או ההורים. אנחנו חשבנו שבקיבוץ החינוך הוא בתחום אחריותם של המחנכים. מבחינה זו מצאנו עצמנו בסופו של דבר בדעת מיעוט. מרבית חברי הקיבוץ רצו לינה משפחתית.

אני זוכר שכאשר תמנה היתה בגיל הגן או בשנים הראשונות של בית הספר, היא היתה מסוגלת לבוא בריצה מבית הילדים הביתה, בלילות גשם וסערה. היתה מתלבשת, רצה אלינו לבית ונעמדת ליד המיטה שלנו, מבלי לבכות ומבלי לומר דבר. הייתי מתעורר משנתי, מתלבש ומביא אותה לבית הילדים, מספר לה משהו ומרניע אותה וחוזר הביתה. אירועים כאלה חזרו על עצמם כמעט מדי לילה. הקושי היה גם שלנו ולא רק שלה, ובכל זאת המשכנו לתמוך בלינה המשותפת.

לאחר שהתבגרה והגיעה לגיל השירות הצבאי, הלכה ללמוד בבית ספר לאחיות בתל השומר. אחר כך היתה אחות ראשונה ב"גדר הטובה". תמנה נישאה לאייל, מושבניק מבית שערים. היום היא חיה בבית שערים ועובדת בבית חולים "העמק" בעפולה. במשך שנים היתה אחות במחלקת טיפול נמרץ - לב. עכשיו היא עובדת כאחות אחראית במחלקת אף אוזן גרון באותו בית חולים.

בחיק המשפחה, 1964.

המשפחה על הדשא בקיבוץ, 1958.

צמיר, נעה ותמונה, 1957.

על הדשא בקיבוץ ב-1970.

לתמנה ואייל יש משק בבית שערים. אייל עוסק בעיקר בנידול פרות לחלב, גידולי שדה הקשורים ברפת כמו מיספוא, וכן בכורות דבורים. מתן, בנם הבכור, התגייס לאחרונה לצה"ל. שלושת בניהם הנוספים הם חני, עמית ועופר.

עם ילדנו השני עמיר, יליד 1953, היו לנו יותר בעיות. אמנם הוא היה תלמיד טוב, במיוחד במקצועות הריאליים כמו מתימטיקה ופיסיקה, אבל לא תמיד היה ילד ממושמע. נהג להכות ילדים אחרים, היה מתחצף, ונחשב ל"ילד לא קל". לאחר שהתבגר הפך לבחור לדוגמא.

בצבא שרת עמיר כאלחוטן בחיל השיריון.

אחרי הצבא עבר לירושלים והחל ללמוד היסטוריה. מאוחר יותר נשא לאישה את מירה, סטודנטית שהכיר בירושלים. הם חיו כשבע שנים בירושלים, כי מירה לא רצתה בתחילה לבוא לקיבוץ. לבסוף שוכנעה והסכימה להפוך לקיבוצניקית. כיום מירה עובדת בהוראת ספרות ותנ"ך בבית ספרנו, ועמיר עובד בגיזברות של המפעל שלנו פלטוב, המייצר לוחות פלסטיק.

עמיר החליט לחזור לקיבוץ אחרי ששלומית חלתה. בנערותו היה קיבוצניק אידיאליסט, אך בתקופת לימודיו שינה את דעתו והחל להתייחס לקיבוץ בביקורת רבה. גם מירה איננה קיבוצניקית נלהבת במיוחד. היא הסתגלה לתנאים, אבל איננה יודעת מה יהיה בעתיד.

למירה ועמיר יש שלושה ילדים: בן בשם אייר, בת בשם דביר ובת - שקד.

גם לבתנו הצעירה נועה, שנולדה ב-1956, היתה ילדות רגילה. היא למדה ב"אורנים" בקורס לגננות, ונישאה לצביקי, קיבוצניק מגבעת חיים איחוד. במשך כעשר שנים הם גרו בקיבוץ קליה שליד ים המלח, שם נועה עבדה כגננת, ואחר כך עברו לעפולה. מאוחר יותר עסקה נועה במכירת תכשיטים, ואף פתחה חנות לתכשיטים בעפולה, אבל לאחר זמן מה החליטה שהעיסוק הזה לא מוצא חן בעיניה. כיום היא עובדת כגננת באחד הקיבוצים.

נועה וצביקי קנו בית בעפולה, ושם הם מגדלים את שלושת ילדיהם: יותם, אלה ובונו. בעלה של נועה, שהוא בחור מצויין, עובד במפעל להשקיה.

עמיר מבקר אצלי כל יום, ותמנה ונועה באות לבקר אותי מדי שבוע בשבתות. הקשר עם שלושת ילדי מאוד משמח אותי, ואני יודע להעריך את המאמץ שהם עושים למעני.

בסך הכל יש לי 10 נכדים ונדמה לי שאין לי כל סיבה להתאונן. כולם טובים. אף

אחד מהם לא התמכר לסמים או לצרות אחרות.

יש לי גם בת מאומצת (באופן בלתי רשמי), לאה, שנכנסה לביתנו בשנת 1965, בהיותה בת שש. שלומית ואני גידלנו אותה במשך כ-15 שנה. לאה נולדה בעיר, לזוג הורים שמאוחר יותר החליטו להתגרש, ולכן שלחו אותה להתחנך בקיבוץ. אביה היה במשך שנים דובר חברת "מקורות". האם אשה נחמדה מאוד, אך לא הצליחה למנוע את הקשיים בחיי המשפחה. לאה השתלבה יפה במשפחתנו ובקיבוץ, ולאחר שבגרה, למדה הוראה, ולימדה בבית הספר שלנו. לאחרונה נבחרה למזכירה של רמת יוחנן. יש לי הרבה נחת ממנה.

אחרית דבר

לאחר שהגעתי לגבורות

היום אני בן 84. בקיבוץ אני חי כ-57 שנים. אני חושב שבחורתי נכון כשהחלטתי להיות חבר קיבוץ, כי זוהי צורת חיים שבה האדם חי לא רק לעצמו. מצאתי סיפוק בעשייה למען הזולת ולא רק לעצמי. אני מכיר בזה שהרצון לעשות לטובת אחרים הולך ונחלש גם בקיבוץ, אבל עדיין הוא קיים במידת מה.

ייתכן שאפשר לתהות ולשאול אותי: "בתור בחור צעיר רצית להיות רופא. אחר כך עזבת את הרפואה ורצית להיות ימאי - מלח. את הסיפוק מעבודתך כמלח הפקת מן העובדה שאתה משתתף במלחמה נגד האויב הנאצי, ונוסף לכך ראית בעבודה בתור ימאי משימה ציונית. אבל איזה סיפוק ואתגר מצאת בעבודת החצרנות בקיבוץ, שהמשכת בה במשך 25 שנה?"

על כך אני עונה: אולי חצרנות היא עבודה פשוטה מאוד אבל זוהי עבודה הכרחית. ואם היא הכרחית - אני מוכן לעשות זאת. מעולם לא הפריעה לי העובדה שזוהי עבודה לא אינטליגנטית במיוחד, נטולת סטטוס, כשם שלא הפריע לי שהיו חברים שגרו בבניינים, בעוד שאני גרתי בצריף. אהבתי את העבודה בחצרנות הזאת ומצאתי בה סיפוק.

תמיד הייתי טיפוס שנוטה לתת לחברה את המירב האפשרי, ולקחת את המינימום ההכרחי. הייתי מאוד צנוע בתביעותי מן הקיבוץ. גרתי בדיור מינימלי שבמינימלי. גם עכשיו אני רואה בתרומה לחברה ובהסתפקות במועט דרך חיים, וכל אורח החיים המודרני, שמנסה לקחת מהקיבוץ עוד ועוד איננו לטעמי. הן היום יש אצלנו חברים שיש להם דירות עם ארבעה חדרים, שני חדרי שירותים ועוד חלקת אדמה. בימים ההם, כשגרנו בחדרון בצריף, מי חלם על כל זה? להיפך, הן עזבנו את הרכוש והדיור המפואר בפולין, בבית ההורים, כדי לעלות לארץ ולבנות כאן חברה חדשה.

שמתי פס על מה שהיה לי בבית ההורים וכאן התחלתי פרק חדש של חיים, ללא נגעועים מיותרים לבית הגדול והמרווח באושוויינציים. לדעתי, כל מה שהיה לי בבית ההורים שייך לפרק הילדות, שהיה בגלות, והסתיים מזמן. כאן בארץ ישראל מתחילים חיים חדשים, ואני חלוף ואידיאליסט שחי ברמת חיים מאוד נמוכה שעולה באיטיות, וטוב לי כך. לכן כל הרדיפה הנוכחית אחר נכסים חומריים נראית לי לוקסוס מוגזם, צורם ומיותר.

לפני שנים רבות קוויתי שילדי לא יעזבו את הקיבוץ. האמנתי בעתידו של הקיבוץ, וסברתי שחייב לבוא דור המשך למייסדים. התברר שבכל התנועה הקיבוצית ישנה תופעה חזקה של עזיבת הבנים הכי טובים, ועם כל הקושי שבדבר, צריך להשלים עם המצב הזה. בעבר, כשבן משק החליט לעזוב את הקיבוץ היה זה אסון, למשפחה ולקיבוץ גם יחד. הדבר נחשב לכישלון של ההורים והמחנכים, ולבנייה מצידו של הבן. בינתיים, בגלל ריבוי מספר העוזבים למדנו להשלים עם התופעה הזאת. לא פעם ישנם פיתויים גדולים בחוץ, שהבנים לא עומדים בפניהם. ובעצם אין להתפלא על כך: ברגע שהמדריכים האידיאולוגיים של חברת הנועורים הם שכירים, למה אפשר עוד לצפות? אנו נזקקים למדריכים שכירים משום שבני המשק כבר לא רוצים לעסוק באידיאולוגיה. רעיונות שאנחנו כל כך האמנו בהם, כמו למשל: "שוויון ערך האדם ושוויון ערך העבודה", או: "מכל אחד לפי יכולתו ולכל אחד לפי צרכיו" נראים לדור הצעיר כמו אוסף של פרזות שאין להן כיסוי במציאות.

אילו הילדים שלי היו מחליטים לרדת מהארץ, הייתי ודאי נעצב על כך, כשם שהצטערתי כשהבנות עזבו את הקיבוץ. עם זאת עלי להודות שכאשר מתרחש דבר שאינני יכול לשנותו או לשכנע שהוא שגוי, אני נוטה להשלים עם המצב. לדעתי אין דרך אחרת.

עם כל האכזבות מן התהליכים המתרחשים בקיבוצי, אני מודה שמצבה הכלכלי של רמת יוחנן טוב. יש לנו מפעל פלסטיק מוצלח. לאחרונה פתחנו סניפים באנגליה וגם נכנסנו לשותפות עם חברה הודית. אנחנו מספקים להם את הידע והם נותנים לנו אחוזים מהמכירות. עובדה זו גורמת לי סיפוק, אך המצב החברתי מדאיג אותי.

אני קורא בעיתונות הקיבוצית ושמע על הנעשה בקיבוצים אחרים, ומבין שפתאום כולם רוצים שינוי. אני רואה בכך סכנה מסויימת. כל עוד אוכל להשתמש בקול שלי, אתמוך בקיבוץ במתכונת שהיתה, עם כל הקשיים הכרוכים בכך. הקושי הוא שחברים רבים התעייפו. למשל, לאסיפת קיבוץ באים היום מעטים בלבד - כ-30 חברים.

לי לא מפריע אם מישהו חי בקיבוץ כי נוח לו בחיים האלה. לדעתי, זוהי סיבה טובה כדי לחיות בקיבוץ.

אני לא מאמין ש"הקיבוץ החדש" יחולל נפלאות. יהיו בו שינויים בתחום הכספי, כל אחד יקבל משכורת, אך אינני מאמין שהדבר ישפר את המצב החברתי. קשה לי להאמין ב"תרופות" האלו. לדעתי צריך לחשוב על הקיבוץ לא רק מן ההיבט הכלכלי.

גם בחברה הישראלית המצב קשה ומסובך, ולא ניראה שבעתיד הקרוב לעין יהיה טוב יותר. קשה למצוא דרך כדי לשפר את המצב. במפלגת העבודה המנהיג שלי היה בן גוריון, ואחריו שמעון פרס. הצעירים יותר ניראים לי נבוכים, ולא יודעים לתת פתרונות למצב המסובך שבו אנו נמצאים.

המפלגות הדתיות הן לדעתי אסונה של המדינה. אבא שלי לא אהב את הדתיים, ואת היחס הזה הוא העביר אלי. עצם האמונה באלוהים, אצל הנוצרים, כמו אצל המוסלמים והיהודים, היא דבר שלילי.

כל מערכת האיסורים שהם רוצים לכפות עלינו: אסור לעבור על יד בית כנסת בשבת, ואסור לאכול מאכלים מסויימים, ומערכת החובות והתפילות - קשה לי מאוד לסבול את כל זה.

בעצם כך קורה בכל הדתות, אבל בארצות אירופה הדת תחומה במסגרת שלה, ולא מתערבת בחיי הפרט. אצלנו, ניראה לי שהתיאבון של הדתיים הולך וגדל, וכל פעם הם מנסים לנגוס עוד נתח ועוד נתח, וכושר הסחטנות שלהם הולך וגובר. לדעתי אנחנו איננו עושים מספיק כדי להדוף אותם. כל זאת מתוך חישובים קואליציוניים. הקואליציה יותר חשובה מכל דבר אחר. התחיל בכך עוד בן גוריון, כששיחרר את בחורי הישיבה מן הצבא. אחריו הלכו מפא"יניקים אחרים.

מאז שעמדתי על דעתי בהיותי בחור צעיר הייתי ציוני אנטי דתי, וראיתי את טעם החיים בהסתפקות במועט בתחום החומרי, ובנתינה לחברה. עקרונות אלה ליוו אותי לאורך כל חיי ולא היתה אצלי כל חציצה בין התיאוריה לבין המעשה. החיים במסגרת הקיבוצית סייעו בידי להגשים את הערכים שבהם האמנתי. הייתי רוצה שילדי ונכדי ילכו בדרכי, אך אני מכיר בעובדה שבשלהי במאה העשרים הדרך קשה ומפותלת ואפשרויות הבחירה רבות יותר. אני מקווה שכל צאצאי ימצאו את אושרם בדרך שיבחרו לעצמם.